

**ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ
ОЛИЙ ВА ЎРТА МАХСУС ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ**

Ўзбекистон Давлат Санъат ва маданият институти

Кўллўзма ҳукуқида УДК

Алиева Нигора Холбутаевна

Хайрия ижтимоий-маданий ҳодиса сифатида
(Хукуматга қарашли бўлмаган “Соғлом авлод учун” халқаро хайрия
жағармаси ва “Сен ёлғиз эмассан” Республика жамоатчилик болалар
фонди мисолида)

5A210101- Социология
Магистр
академик даражасини олиш учун ёзилган
диссертация

**Илмий раҳбар: Соц.ф.д.,
проф. Умаров А.О.**

Тошкент 2013

Мундарижа

Кириш	3
I боб. Хайрияning ижтимоий-маданий ҳодиса сифатидаги назарий-методологик ва методик асоси.....	9
1.1. Хайрияни назарий ёндашувлар асосида ўрганиш.....	9
1.2. Ўзбекистон тарихида хайрия шаклланишининг социал механизми, ижтимоий-маданий ҳодиса сифатида тутган ўрни, меъёрий-хукуқий асоси. (XXаср бошлари ва XXI аср).....	26
II боб. Мустақил Ўзбекистон ҳудудида хайрияning ижтимоий-маданий ҳодиса сифитидаги йўналиши ва асосий шаклининг таркиб топиши (“Соғлом авлод учун” ва “Сен ёлғиз эмассан” фондлари мисолида)...	45
2.1. “Соғлом авлод учун” халқаро хайрия жамғармаси фаолиятининг социологик таҳлили.....	45
2.2. “Сен ёлғиз эмассан” Республика жамоатчилик болалар фонди фаолиятининг социологик таҳлили.....	60
III боб Хайрия қадимий қадриятимиз сифатида” мавзусидаги жамоатчилик фикрини ўрганиш учун ўтказилган социологик сўровнома таҳлили.....	73
3.1 “Намуна” МФЙда ўтказилган социологик сўровнома натижалари.....	73
3.2. “У. Юсупов” МФЙда ўтказилган социологик сўровнома натижалари..	
Хулоса	
Фойдаланилган адабиётлар рўйхати	
Иловалар	

Кириш

Мавзунинг долзарбилиги. Ўзбекистон Республикаси Президенти Ислом Каримовнинг ташаббуси, бевосита раҳбарлиги остида ишлаб чиқилган ва амалга оширилаётган Ўзбекистон тараққиётининг миллий моделида мамлакатимизнинг социал зиддиятларсиз, барқарорликни таъминлаган ҳолда босқичма-босқич, эволюцион йўл билан бозор муносабатларига ўтишининг асосланган стратегияси ва тамойиллари белгилаб берилди. Миллий моделнинг асосий тамойилларидан бири ҳам айнан ўтиш даврида аҳолини кучли ижтимоий ҳимоя қилишдан иборат эди ва бу борада ҳукуматнинг қонунлари ва президентнинг бир неча қарор ва фармонлари эълон қилинди. Президент Ислом Каримов мустақилликнинг дастлабки йилларidaёқ “Бозор иқтисодиётини барпо этиш шунчаки бир мақсад эмас. Барча демократик сиёсий ислоҳотларнинг пировард мақсадларининг ўзи, бу энг аввало, инсон учун муносиб турмуш ва фаолият шароитларини яратишдир”¹, деган эдилар. 1997 йилдан бошлаб ҳар йил мамлакатимизда маълум бир ном билан аталиб, кучли ижтимоий сиёsat олиб борилмоқда. 1997 йил юртимиизда “Инсон манфаатлари йили”, 1998 йил “Аёллар йили”, 2004 йил “Мехр муруват йили”, 2006 йили “Шифокорлар ва ҳомийлар йили”, 2007 йили “Ижтимоий ҳимоя йили” деб эълон қилинди. Ҳар бир эълон қилинган йил дастурларида аҳолини ижтимоий ҳимоя қилиш доирасида хайрия институтини шакллантириш масаласи муҳим масала қилиб белгилаб қўйилган. Президентимиз томонидан жорий 2013 йилни “Обод турмуш йили” деб эълон қилиниши замирида ҳам аҳолини кучли ижтимоий ҳимоя қилиш яъни кам таъминланган аҳоли қатламига, ёрдамга муҳтоҷ бўлган инсонларга эътибор кўрсатиш ётади. Бу борадаги вазифалар давлат ва нодавлат ташкилотларига юклатилди. “Обод турмуш йили” Давлат дастурида кўрсатилгандек: “Аҳоли фаровонлиги ва реал даромадларининг изчил

¹ Каримов И.А. Ўзбекистон буюк келажак сари, Тошкент, “Ўзбекистон”, 1996 йил, 103-бет.

ўсишини таъминлаш... аҳолини, биринчи навбатда, унинг ижтимоий ночор қатламларини ва кам таъминланган оилаларни давлат томонидан аниқ манзилли муҳофаза қилиш ва уларга ижтимоий ёрдам кўрсатиш тизимини такомиллаштириш”² амалий таъминланиши борасида изчил ишлар олиб борилмоқда. Ижтимоий муҳофаза тизими барқарорликнинг, ҳар бир фуқаронинг эртанги кунга ишонч билан қарashi, ижтимоий зиддиятларни тинч йўл билан ҳал этишнинг, аҳолининг муҳтоҷ қатламлари эҳтиёжларини қондиришнинг муҳим омилидир. Ўзбекистон Республикасида амалга оширилаётган ижтимоий ҳимоя сиёсатининг мақсад ва вазифаларини англаб етиш, ижтимоий ҳимоя шакл ва усуслари, тизимлари ҳамда унинг ҳуқуқий асосларини тараққиётга мос равища янгилаб, такомиллаштириб бориш жамият барқарорлиги унинг изчил тараққий этиши, фуқаролар турмуш даражаси ўсишига хизмат қиласи. Бугунги кунда давлат ижтимоий сиёсатни ишлаб чиқиш ва амалга оширишда либерал моделга ўтар экан, хайрия институти жамоат ва диний ташкилотлар, алоҳида фуқаролар томонидан муҳтоҷларга эркин тарздаги ёрдам сифатида муҳим аҳамиятга эга бўлиб бормоқда. Жаҳон тажрибаси шуни кўрсатадики, ижтимоий ҳимоя давлат ташкилотлари фуқаролик жамияти тузилмалари билан ҳамкорлиқда фаолият юритгандагина улкан самара бериши мумкин экан. Бу борада Ўзбекистонда сезиларли ишлар қилиниб, аҳолини ижтимоий ҳимоя қилиш мақсадида бир неча хайрия ташкилотлари фаолият кўрсатишмоқда.

Мавзунинг ўрганилганлик даражаси. Илмий адабиётларда хайрия ижтимоий - маданий ҳодиса сифатида алоҳида тадқиқотнинг обьекти бўлиб ўрганилган. Шу билан биргаликда ҳар хил соҳа мутахассислари хайрия масаласига алоҳида ёндашишган. Масалан, социологлар, тарихчилар, файласуфлар, иқтисодчилар ва бошқа соҳа вакиллари

² Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Обод турмуш йили” муносабати билан қабул қилган карори. “Обод турмуш йили” Давлат дастури. Тошкент шаҳри, 2013 йил 14-феврал, б – банди.

хайрияни ўша фан нуқтаи назаридан келиб чиқиб тадқиқ қилишган. Хайрияни ўрганилганлик йўналишига қараб қўйидаги турларга ажратамиз:

- Ижтимоий ҳимоя масаласи жиҳатидан ўзбек олимларидан А.А.Азизхўжаев, Д.К.Аҳмедов, Ш.И.Жалилов, Г.Р.Маликова, М.А.Усманова, М.Ғуломовлар ўрганишган. Масалан, ҳуқуқшунос олима М.А.Усманова докторлик диссертациясида фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органларини ижтимоий ҳимояни амалга оширувчи субъект сифатида талқин этиб, унинг фаолиятига умумий тавсиф бериб ўтган ...
- Хайриянинг назарий асосини тадқиқ қилишда рус олимларидан Р.Апресян, Бадя Л.В., Дж. Бредли, В.Герье, М.Дмитриева, Е. Красноперова, А.Линденмайер, П.Лофарг, Д.Рэнсел ва бошқалар. Л.В.Бадя “Россияда хайрия ”китобида мавзу назарий жахатдан ўрганилган;
- Хайрияни социал институт сифатида тадқиқ қилиш Ю.Зеликова, И.Модель, Б.Модель, Л.Темникова, Е.Чикадзе, Э.Фомин ишларида кўрамиз;
- Хайрия социал ходиса сифатида Р.Апресян, Л.Бадя, Н.Беляева, А.Вербицкий, Н.Исакова, И.В.Антонович ва бошқа тадқиқотчилар ўрганишган.
- Хайрияни турли хил кўринишларини тадқиқ қилиш, масалан хусусий хайрия ташкилоти борасида А.Боханов, П.Бурышкин, П.Власов ишларида кўрамиз .

Булардан ташқари бир неча россиялик тадқиқотчилар хайрия масаласини ўзларининг диссертацияларида атрофлича ўрганиб очиб беришган. А.В. Петрова “Хайрия социал ўзаро харакат сифатида: назария, тарих, жараён.” мавзусидаги социология фанлари номзоди илмий даражасини олиш учун ёзилган диссертациясида хайрияни назарий ва амалий тадқиқ қилган. Бундай ҳолатларни О.Б.Козленко, Г.В.Жуков, Е.Е.Степанова, В.Н.Вострухова, О.С.Хлякин, И.В.Антонович ишларида

хам кўрамиз. Я.В.Нечаев “Социологические исследования” журналида эълон қилинган “Этика благотворительности” (“Хайрия этикаси”) мақоласида хайрия қилувчи ва хайрия олувчиларда хам бу жараённи амалга ошириш вақтида ўзига хос маълум бир этика қонун-қоидасига риоя қилиш зарур эканлиги хақида маълумот беради.

Хайрия тадқиқот обьекти сифатида бошқа баъзи илмий ишларда хам ўрганилган.

Тадқиқот обьекти: Ўзбекистон жамиятида хайриянинг ижтимоий-маданий ҳодиса сифатидаги ўрни.

Тадқиқот предмети: Хайриянинг ижтимоий-маданий ҳодиса сифатидаги тараққиётининг меъёрий қонун-қоидалари ва асоси. (хайрия жамғармалари “Сен ёлғиз эмассан” ва “Соғлом авлод учун” мисолида).

Тадқиқот мақсади: Хайриянинг ижтимоий-маданий ҳодиса сифатида Ўзбекистон худудидаги ривожланиши асосини “Сен ёлғиз эмассан” ва “Соғлом авлод учун” хайрия жамғармалари мисолида очиб бериш.

Тадқиқот вазифалари:

1. Хайрияни назарий ёндашувлар асосида таҳлил қилиш Социологияга оид адабиётларда хайрияга ёндашиш ҳолатини ўрганиш
2. Хайрия ривожланишининг асосини социологик жахатдан очиб бериш
3. Ўзбекистон худудида хайрия ривожланишини таъминлаш мақсадида тўғри маданий қонун-қоидалар ҳолатини таҳлил қилиш
4. Хайрия ижтимоий-маданий ҳодиса сифатида тараққиёти қоидасини асослаб бериш (“Сен ёлғиз эмассан” ва “Соғлом авлод учун” хайрия жамғармалари мисолида)

Тадқиқотнинг назарий-методологик асоси:

- Шарқ ва Фарб олимларининг ижтимоий-маданий фаолият назариясига оид қарашлари;

- Президент И.А. Каримов асарларидағи ахолини ижтимоий ҳимоя қилиш ва социал тараққиётіга оид олға сурилған назарий ғоялар;
- Диний – фалсафий қарашлар, Қуръони Карим, Ҳадиси Шарифларда ифода этилған фундаментал ғоялар.

Тадқиқотнинг амалий асоси:

- Илмий адабиётлар хайрия масаласида янги қарашлар билан бойитилди
- Статистик маълумотлар
- Хайрия масаласида норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар
- Тарихий манба, архив ҳужжатлари

Тадқиқот методи:

- Ҳужжатларни таҳлил қилиш
- Кузатув
- Сўров методи

Тадқиқот фарази:

- Хайрия ижтимоий-маданий ҳодиса бўлиб, тарихий кўринишда ҳам, бугунги замонавий ҳолатда ҳам ижтимоий-маданий ҳодиса сифатида ўзини оқлайди;
- Хайрия умумий тенденция ҳолатида бўлиб, аммо ўзбек жамиятидаги шаклланиш ва ривожланиш даражаси асосий мақсадлиги билан характерланади;
- Бугунги кунда хайрия ўзбек жамиятининг энг асосий қадрияти сифатида фаол амалга оширилмоқда

Магистрлик диссертациясининг тузилиши диссертация кириш, учта боб, олтида мавзулаштирилган қисм, хулоса, фойдаланилган адабиётлар рўйхати, иловалардан иборат.

I боб. Хайрияning ижтимоий - маданий ҳодиса сифатидаги назарий-методологияк ва методик асоси

1.1. Хайрияни назарий ёндашувлар асосида ўрганиш

Хайрия жамиятнинг асосий ҳодисаси сифатида кўпчилик мутахассислар тарихчилар, социологлар, психологлар, файласуфлар, маданиятшунослар, иқтисодчилар, хуқуқшунослар ва бошқа соҳа вакиллари томонидан ўрганилган. Ҳар бир соҳа мутахассислари муаммони ўзларининг соҳаларидан келиб чиқсан ҳолда таҳлил қилишган. Масалан, тарихчилар “Маълум бир тарихий даврда хайрия қандай ҳолатда бўлган?” деган масалани очиб берса, социологлар шу ҳолатни бугунги кун ҳолати билан боғлаб таҳлилни амалга оширада ва келажагини башорат қиласди. Хайрияни илмий ёндашувлар асосида ўрганиш доимо долзарб мавзу бўлиб келган. Илмий адабиётларда асосан унинг тарихий илдизлари, замонавий кўринишлари, тараққиёти ва инсонпарварликнинг бир кўриниши ҳолатида ёритилган. Хайрияни илмий ўрганиш бугунги Ўзбекистонда миллий модернизациянинг аниқ факторларидан бири сифатида кўриш имконини беради.

Хайрияни таҳлил қилганда турли хил ёндашувларга таянамиз. Энг аввало хайрияning диний, социал - этник ва бошқа аспектларининг фалсафий асосини таҳлил қилиш билан мавзу ойдинлашади. Бу ёндашувга кўра хайрия инсон тафаккурининг фалсафий ва диний маҳсули бўлган тарихий анъана деб қаралади. Хайрия умумбашарий қадрият ҳисобланиб, муҳтож инсонларга кўмак бериш деб тушунтирилади.

Хайрия арабча сўздан олинган бўлиб “яхшилик қилиш”, “ёрдам бериш” деган маъноларни англатади. Илмий адабиётларга мурожаат қиласиган бўлсак, хайр – бу арабча сўз хайр(ун) шаклига эга “хара” феълининг ихтиёр қилди маъноси билан ҳосил қилинган. Масдари бўлиб араб тилидан ўз ихтиёри билан бериладиган моддий ёрдам – эҳсон

маъноси билан қабул қилинган.³ Айрим адабиётларда хайрия сўзи билан ўзбек тилида “хайроли” сифати ясалган дейилади. Биз бу сўз билан боғлиқ бўлган хайр-садақа, хайр-эҳсон жуфт сўzlарини хам ишлатамиз, Лекин берадиган маъно-моҳияти бир хил ҳисобланади. Рус адабиётларига мурожаат қиласидан бўлсақ, хайрия “благотворительность” деб таржима қилинади ва “благо” хурсандчилик, “дарить” бериш яъни инсонларга хурсандчилик бера олиш маъносини беради. “Charity” хайрияниңг инглиз адабиётларидаги таржимаси бўлиб лотинчадан олинган “caritas” худо учун инсоннинг дўстлиги маъносини беради.

Хайрия хислат ва фойдали ҳаракат, бошқаларга яхшилик қилиш, камбағалларга ёрдамлашиш, якка шахслар ва ташкилотларнинг камбағаллар, кам таъминланганларга раҳм-шафқат юзасидан моддий ёрдам кўрсатишни ифодалайди.

Хайрияни турли хил режалар асосида таҳлил қилиш бугунги Ўзбекистонда миллий модернизацияниңг аниқ факторларидан бири сифатида кўриш имконини беради.

Хайр бу арабча сўз хайр(ун) шаклига эга “хара” феълини ихтиёр қилди маъноси билан хосил қилинган биринчи боб масдари бўлиб араб тилидан ўз ихтиёри билан бериладиган моддий эҳсон маъноси билан қабул қилинган. Бу сўз билан ўзбек тилида хайроли сифати ясалган. Хайр-садақа, хайр-эҳсон жуфт сўzlари тузилган.⁴ Бошқа манбаларда хайрия арабча хайр саҳоват, эҳсон, муҳтожларга ёрдам маъноларини беради деб маълумот беради. Ислом ақидаларига кўра хайрия ислом пайдо бўлганидан бошлаб тарғиб этилади.

Хайр - садақа деганда мусулмоннинг худо йўлига бирор нимани аташи, бағишлиши, эҳсон, тухфа, хадя, садақа қилиши тушунилади. Садақа бериш, хайр-эҳсон қилиш бизнинг ўзбек халқимиз урф-одатларида жуда қадимдан мавжуд бўлиб, бу меҳр-шавқат, хайрия ва beminnat ёрдам

³ Рахматуллаев Ш. “Ўзбек тилининг этимологик луғати”, Тошкент, “Университет”, 2003, 66 - бет.

⁴ Ўзбек тилининг изоҳли луғати. 4-жилд, Тошкент, “Ўзбекистон Миллиц энциклопедияси”, 85-бет.

миллатимиз руҳига бир умр камро бўлиб келган одатдир. “Садақа радди бало” яъни садақа балони қайтаради деган ақидага амал қилинган Олло таоло табиат яхши, серҳосил неъматлар хадя қилиши учун тужаҳ, хўқиз, қўй-қўзилар сўйилиб дарвишоналар қилинган. Бу таомлар биринчи навбатда муҳтож, заиф, камбағал, бева-бечораларга тортиқ қилинган. Хайриялар мусофирихоналар, шифохоналар, етимхоналар, масжид ва мактабларга сидқидилдан, beminnat, бетаъма берилган. “Садақа” сўзи “сад қаисар” яъни бош қўздан садақа деган маънони уқтиради.

Ибн Форис ёзади: “ Сад, дол ва кофни бир нарсанинг ҳар жихатдан қувватли эканини англатувчи аёлдир. Шу боис сидқ - ростгўйлик яъни ёлғизликнинг антоними бўлади. Чунки ёлғиз хеч қачон қувватга эга бўлмаган ботимдир. Аёлнинг маҳри “садок” деб аталади. Зоро бу талаб қилинган олинадиган хақдир. Киши биродарига чиндан хам меҳр-муҳаббатли бўлса, уни ёрдамсиз ташлаб қўймайди. Одамлар бунга “садоқат” деб атайди. Эҳтимол кишининг иймони ростлигига ва даъвоси чинлигига далил бўлгани учун хам закот, хайр-эҳсон араб тилида “садақа” номини олган.

Расулуллоҳ саллаллоҳу алайхи вассаллам дедилар: “ Садақа ҳужжатдир”. Инсон ўзининг молиявий ёхуд бошқа бир хақ-хуқуқидан воз кечса хам айнан юқоридаги ибора ишлатилади. Энди ким уни садақа қилиб юборса, ўзи уни каффорат яъни гуноҳларни ўчириб юборувчи бўлур.

“Агар ночор бўлса , бойигунча кутинг агар билсангиз берган қарзингиз садақа қилиб кечиб юборишингиз ўзингиз учун яхшироқдир.”
“Эҳсон – астойдиллик, виждонийлик, самимиийлик.”⁵

Қуръонда диний мажбуриятларни ўташдаги самимиийликни, риёкорликнинг зиди. Умар ибн Хаттобдан келган ҳадислардан бирида айтишича “Эҳсон раббингга худди уни кўриб тургандек ибодат қилишдир. Агар сен уни кўрмаган тақдирингда хам у сени кўриб туради. ” Ал-

⁵ Ислом энциклопедияси. Тошкент, “Маънавият”, 2001, 55-бет

Фозилий эҳсон терминини адл адолат сўзи билан бирга қўллаганки, булар биргаликда адолат ва виждан мазмунини беради.

Тасаввуфда эҳсон- эътиқоднинг олий босқичи бўлиб, ундан кейин иймон, сўнг ислом туради.

“Футувватнинг уч мартабаси бор: аввал саховат яъни бор нарсасини хеч кимдан қизғанмаслик ...”⁶ Салмон форсий (Мухаммад алайҳиссаломнинг яқин саҳобаларидан) футувват хусусида шундай деганлар: “Футувват барчага инсоф-мурувват кўрсатиш ва эвазига хеч нарса талаб қилмаслик”.

Мутафаккир-илохиётчи олим ва адиб, буюк ахлоқ муаллими Ҳусайн Воиз Кошифий (1442/46-1505) “Футувватномаи султоний” китобида футувватнинг ботиний руқнларини қуидагича санайдилар: “Биринчиси – саховат, яъни тиламасдан бурун ёз маҳалида бағишимоқ оқибатини ўйламаслик. Иккинчиси - тавозе, учинчиси – қаноат, тўртинчиси - авф ва марҳамат яъни халқقا шафқат кўргизмоқ, кишилар гуноҳини кечирмоқ ва иложи борича уларга яхшилик, мурувват билан муомала қилиш”.⁷

Тасаввуфга оид илмий китоблар ва дастурларда тариқат атамалари, мақомат манзилларини тушинтиришга кўп эътибор берилади.” “Тариқат “сўзининг маъноси “йўл” демак яъни илоҳий маърифатни эгаллашга бел боғлаган кишининг руҳий - ахлоқий камолат йўли. Тариқат тасаввуфнинг амалий қисмидир.”⁸

“Агар тариқат аҳкоми нечта деб сўрасалар, олтида деб айт: аввал – маърифат, иккинчиси – саховат, учинчиси – таваккал, тўртинчиси – тафаккур, бешинчи – сидқ, олтинчи – яқин(ишонч). Агар тариқатнинг мустаҳаби – мақбул ва маъқул удумлари нечта деб сўрасалар, буни хам олтида деб айт: ... тўртинчи – барчага баробар хайр-эҳсон кўрсатиш”.⁹

⁶ Кошифий Ҳ.В. Футувватномаи султоний. Тошкент, “Ўзбекистон миллий энциклопедияси”, 2011, 88-бет.

⁷ Комилов Н. “Тасаввуф”, “Моварауннахр”, Тошкент, 2009, 23-бет.

⁹ Кошифий Ҳ.В. Футувватномаи султоний. Тошкент, “Ўзбекистон миллий энциклопедияси”, 2011, 24-бет.

Алишер Навоий “Насойил ул-муҳаббат” асарининг дебочасида шундай ёзадилар: “Авлиёларда зоҳир бўладиган ғайритабиий одатлар ва караматлар баёни ва авлиёларнинг мартабалари кўп бўлганидек, бўлганларга раҳномалик қилиш ва ёрдам бериш”¹⁰.

Бу яхши ҳислатлар эзгулик, эзгу ахлоқ сари йўналтирилган бўлиб, кишилар орасида илоҳий файзу баракатнинг кенгроқ ёйилишини таъминлаган, исломий ҳақиқатлар, эътиқод руқнларини мустаҳкамлайди. Аҳмад Яссавий ўзининг ҳикматларида шундай дейди:

Уммат бўлсанг ғарибларга тобе бўлғил,
Оят, ҳадис ҳар ким айтса соме бўлғил.
Ризқу рўзи ҳар ким берса қонеъ бўлғил,
Қонеъ бўлиб шавқ шаробин ичдим маъно.¹¹

Аҳмад Яссавий инсонларни яхшилик қилишга, ғариб, бева-бечораларга кўмак бериш кераклигини уқтиради. Алишер Навоийнинг “Девони Фоний” асарида қўйидаги сатрларни ўқиймиз:

Жувонмард аз карам муфлис нагордад,
Сахиро аз ато чин чест дар чехр.
Ба пашидан чи нуқс ояд ба дарё,
Ба афисондан чи кам, гардад зари меҳр¹².

Жувонмард ҳиммати туфайли камбағал бўлиб қолмайди, сахийнинг юзидағи ажинлар лутфу эҳсон қилгани сабабли пайдо бўлган эмас. Сепган билан қуёшнинг нури камаядими?

Афлатун “Қонунлар” асарида шундай дейди:

“Биз одамлар ўзаро қиласиган деярли барча мухим муносабатларни баён этдик. Энди етимлар аҳволи ва улар хақида васийларнинг ғамхўрликлари борасидаги масала қолди. Олдин баён этилганлардан кейин у ёки бу ҳолда барибир уни мухокама этиш керак бўлади. Буни, ўлимига яқин одамлар

2 Навоий А. “Насойим ул-муҳаббат”, Тошкент, “Мерос”, 3-бет.

¹¹ Яссавий Ҳикматлар. Тошкент, “Шарқ”, 1992, 42-бет.

¹² Навоий А. “Девони Фоний”, Тошкент, “Мерос”, 1998, 25-бет.

тузишга мойил бўлган васиятномалардан ва бундай васиятномалар тузишга йўл қўймайдиган тасодифлардан бошлаш зарур.”

Юсуф Хос Хожибнинг “Қутадғу билиг” асаридан:

Булардан бқлаги бева-бечора,

Едир, ичир, қилгин дардига чора.

Дуочи эрурлар сенга, эй қардош,

Кўп эзгу нарса бу дуо, қариндош.

Элда қўшилажак шу хил кўп киши,

Сенингми тошар ё уларнинг иши.

Ишлари тошганда етгазгин хақин,

Сенга содик бўлар барча хам яқин.

Чексиз ҳузур олар шу шириң жонинг,

Номинг эзгу бўлар, ёйилар шонинг.¹³

Фақир элга эҳсон қилиб дардига чора топгин. Бунинг эвазига дуо оласан.

Дуо олтиндан хам қимматдир.

Навоий ёзади:

Вақтро фурсат ғанимат дар аз баҳри карам,

Дар жавони барфишон ҳар сўзирамро, реш аз он.

Кў , фитод аз раъмаи дастатгаҳи пири дирам.¹⁴

Эй давлатманд молингдан фақирларга эҳсон қил, карам қилиш фурсатни ғанимат бил. Кексаликда қўлинг қалтириб пулни хам тутолмай қолишинг мумкин, бинобарин, йигитликда ҳар томонга пулларингни соч.

Бошқа ибодатлардаги каби хайр-эҳсонда хам фарзу вожибдан кейинги ўринда ихтиёрийси туради. Албатта хайр-эҳсоннинг хам бу тури соҳибининг ўзига катта фойдалар келтиради. Анас розияллоҳу анҳудан ривоят қиласидилар: Набий саллаллоҳи алайҳи васаллам албатта, хайр-эҳсон , садақа Роббнинг ғазабини ўчиради ва ёмон ўлимни дафъ қиласиди, - дедилар. Абу Ҳурайра розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади: қай бир киши

¹³ Юсуф Хос Хожиб. “Қутадғу билиг”, Тошкент, “Мерос”, 1998, 25-бет.

¹⁴ Навоий А. “Девони Фоний”, Тошкент, “Мерос”, 1998, 48-бет.

ҳалол покдан хайр эҳсон қилса , аллоҳ ҳалол-покдан бошқани қабул ҳам қилмайди, албатта аллоҳ уни ўнг қўли билан қабул қилиб олади. Агар бир дона хурмо бўлса ҳам Раҳмоннинг кафтида ўсади. Ҳаттоқи тоғдан ҳам катта бўлиб кетади. Худди биринчи тойчоғи ёки бўталоғини тарбия қилганидек. Ат-Термизийдан шуларни ўқиймиз: “Бунинг тасдиги аллоҳ азза ва жалланинг китобидадир: Аллоҳ рибони йўқ қилур ва эҳсонларни ўстирур”¹⁵.

Насайй ривоят қиласи: хайр-эҳсон, садақа эса, сиртдан молнинг озайишига ўхшаб кўринса ҳам , аслида Аллоҳ таола хайр-эҳсони қилинган молни баракали қилиб қўяди. У эгасига юқади, баҳт-саодат келтиради ва бало оғатлардан сақлайди.

Бирон ишни эҳсон билан қилиш шу ишни ихлос билан пухта ва чиройли бажаришдир. Ибодатни эҳсон билан бажаришнинг маъноси ибодатда худди Аллоҳ таолани қўриб тургандек ихлос қилиш, ҳамда қилаётган ибодатни Расуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам суннатларига мувофиқ тарзда бажаришдир. Агар киши бунга қодир бўлмаса , у ўзидан содир бўлаётган ҳар бир каттаю кичик амални Аллоҳ таоло қўриб турганини ёдга олмоғи зарур.

Пайғамбар алайҳиссаломдан ривоят этилган сахих хадисда марвий ким, ул зот соллаллоҳу алайҳи васаллам яхшилик қилишда эсаётган шамолдан ҳам яхшироқ бўлардилар. Ул зотдан бирон-бир нарса сўралса, хеч қачон йўқ демаганлар. Бир куни бир киши Расулуллоҳ алайҳи васалламдан бир нарса беришларини сўради. Бас, унга икки тоғ орасида сиғадиган миқдорда қўй подасини бердилар. У киши ўз қавмига қайтиб келиб айтди: “Эй қавмим. Исломга келинглар. Бас Муҳаммад фақирликдан қўрқмайдиган инсондек сахийлик билан хайр-эҳсон беради.”

Сахий киши хақида айтишларича, Талха розийаллоҳу анхунинг Усмон разийаллоҳу анхудан эллик минг дирхам қарзлари бўлган экан. Усмон масжидга чиқдилар. Талха у зотга айтдилар : “Молингиз тайёrlаб

¹⁵ Ат-Термизий. Ҳадис, Тошкент,”Маънавият”,2001,68-бет.

кўйилди, омин энди”. Усмон дедилар: ”Эй Абу Мухаммад бу сизга муруватингизга ионадир” деган эканлар.

Алишер Навоий барча асарларида муруватнинг шарофатли, хайр-эҳсоннинг савоби, яхшиликнинг саодати, балои нафснинг офати хусусида анча кенг маълумот беради. Навоий ёзади:

То ҳирсу хирмони барбод ўлмас,
Эл шод ўлмас, мамлакат обад ўлмас¹⁶.

Навоий ўзининг шох асари бўлмиш “Махбуб ул-қулуб”да муруватнинг фазилатлари, саховатнинг кони фойдаси ҳақида умрбоқий сўзларни айтади. У саховатсиз кишини ёғин-сочини йўқ булатга қиёслайди ва дейди:

“Мевасиз дарахт ҳамону ўтун ҳамон ва ёғинсиз булат ҳамону тутун ҳамон”¹⁷.

Навоийнинг фикрича “бахил киши беҳишитга яъни жаннатга кирмас, агар саййиди қурайший бўлсун ва сахий тамуғу бормас, агар бандай хабаший бўсин”. Навоий саховатга бағишлиланган махсус фасл сўнгида биз авлодлар учун васият қиласи: ”Десанки, таоминг зое бўлмагай едир ва тиласангки, либосинг эскирмагай - кийдир”¹⁸. Демак, еганингдан едирганинг аълороқ, кийганингдан кийдирганинг яхшироқ экан.

Навоийнинг “Ҳайрат ул аброр”ида муруват, саховат ҳақида гўзал фикрлар билдирилиб, ҳикматлар айтилади. Алишер Навоий хайр саховат қилувчилар ҳақида сўз айтаётиб, хайрия ёрдами ҳақида “Муруват- барча бермақдир, демак йўқ”, дея талқин этади ёки :

Ёяр анга супраси, ул оч эмас,
Берур анга тўнки, яланғоч эмас.¹⁹ Деган мисраларида айрим кимсаларнинг саховатпешалигини фош этади яъни Навоий хайр-эҳсонга муҳтоjlар

¹⁶ Навоий А. “Махбуб ул-кулуб”, Т.:”Мерос”,1998,58-бет

¹⁷ Навоий А. “Махбуб ул-кулуб”, Т.:”Мерос”,1998,86-бет

¹⁸ Навоий А. “Махбуб ул-кулуб”, Т.:”Мерос”,1998,97-бет

¹⁹ Навоий А. “Ҳайрат ул аброр”,Т.:”Мерос”, 2011,33-бет.

етим-есир, ҳимояга зор камбағал мискинларга берилмас экан бу хайр-эҳсон эмаслигини уқтиради.

Хайр-эҳсон ва зиёфат беришдан асосий мақсад муҳтожларга моддий ёрдам кўрсатиш бўлмоғи даркорлиги тўғрисида Расули Акром шундай деганлар: ”Таомларнинг ёмони қорни очлар қолиб, қорни тўқлар чақирилган зиёфатдир”.

Имоми Аъзам раҳматуллоҳи алайҳнинг ғоят ибратли бир гаплари бор: “Хайр ва эҳсонда исроф бўлмайди”.

Юсуф Хос Ҳожиб “Қутадғу билиг” асарида бойларни камбағалларга нисбатан мурувватли бўлишга, хайр-эҳсон қилишга чақиради. Абу Наср Форобий “Фазилат, баҳт-саодат ва камолат хақида” асарида мурувват, хайр-эҳсон хақида қимматли фикрларни баён қиласди. Абу Ҳурайра ривоят қилишича ҳазрат Набий шундай деганлар: ”Агар ўз мол-мулкингдан хайр-эҳсон қилиб турсанг Оллоҳ олдидаги қарзингдан қутиласан”²⁰. Ибн Али Толибининг ривоят қилишича ҳазрат Расулуллоҳ шундай деганлар: “Йилқи ва қўйлардан хайр-эҳсон қилишдан сизларни озод этдим, пулдан хайр – эҳсон беринглар, қирқ дирхамдан бир дирҳам, тўқсон тўққизга ҳеч нарса бермайсизлар, агар икки юзга етса, беш дирҳам эҳсон қиласизлар”²¹.

Кристофер Морле шундай дейди: “Ер ва қуёшли борлиқдаги тирикликни сев. Қўл чўзганга хайр-эҳсон қил. Даромадингни ва меҳнатингни атрофингдагиларга бағишила”.

Хайрия – халқقا манфаат етказиш, яхшилик қилишдир. Саховат яхши ном чиқаришнинг сабабидир. Навоий замондоши Кошифий “Ахлоқи муҳсиний” асарида шундай байтни келтиради:

Киши топқай, шарафни жудидин,

Ҳурмат қурбни сужудидин.

Кишиким, йўқ анингда бу икки,

²⁰ Форобий Абу Наср. “Фазилат, баҳт-саодат ва камолот хақида”, Т.: “Ёзувчи”, 2002, 28-бет.

²¹ Форобий Абу Наср. “Фазилат, баҳт-саодат ва камолот хақида”, Т.: “Ёзувчи”, 2002, 28-бет.

3 Кошифий . “Ахлоқи муҳсиний”, “Ўзбекистон Миллий энциклопедияси”, 2011, 198-бет.

Иш йўқлиғи хўбdir вужудидан²².

Бунда айтишича саховат жаннатни дарахти, хақнинг хушнудлик ариғи бўйида ўсади. Яъни Аллоҳ миннатдор бўлади.

Ҳакимларнинг биридан сўрадилар: “Ҳамма яхши ҳунарни зое қиладиган айб нима?”. У жавоб берди : “Бахиллик”. Ва яна сўрадилар: “Ҳамма айбларни ўрнини босадиган энг яхши ҳунар қайсиdir?”. Жавоб берди: “Саховат”.

Искандар Арастудан сўради: “Дину дунё саодати нимадан бўлади. Деди: Саховат ва эҳсондан. Аммо дин саодатига эришиш учун Ҳақнинг шундай амри мавжуд: “Ман жоа бил – ҳасанати фа – лаҳу амру амсолиҳо” (“Анъом” сураси, 160 оят)²³ – Кимки бир ҳасана (савобли иш) қилса, унга ўн баробар қайтади.

Саховатли кишидан манфаат кўрмаган киши хам уни халў яхши кўради. Масалан, Ҳотам Тоийнинг яхшилиги ҳам юксакларга кўтарилади.

Ҳотам Тоий жаҳондин кетти, лекин то абад,

Яхши авсофи сахо аҳли аро қолди санад.²⁴

Унинг айтишича Ҳотам Тоий дунёдан кетса хам унинг қилган яхшиликлари эл оғзидан тушмайди, абадий яшайди.

Ҳақ субҳана манишурини “Ва ҳува муҳсинун фалаҳу ажрун инда Роббиҳу” (Бақара сураси, 112-оят)²⁵, яъни йўқ кимки юзини ўзини аллоҳга бўйсундирса, Робби ҳузурида унга ажар(мукофот) муҳайёдир.

Аҳмад Яссавий ҳикматларида ғариб, етим, фақирларга ёрдам бериш, эҳсон қилиш ҳақида сўзлайди:

Ғарib фақир етимларни қилғил шодмон,

Ҳақлар қилиб, азиз жоним айла қурбон.

Таом топсанг, жонинг била қилғил эҳсон,

Ҳақдин эшитиб бу сўзларни айтдим мано.

²² Кошифий Х.В. “Ахлоқи муҳсиний”, “Ўзбекистон Миллий энциклопедияси”, 2011, 198-бет.

²³ Куръони Карим, “Моварауннаҳр”, 2011, 48-бет

²⁴ Кошифий Х. В. “Ахлоқи муҳсиний”, “Ўзбекистон Миллий энциклопедияси”, 2011, 212 -бет.

²⁵ Куръони Карим, “Моварауннаҳр”, 2011, 49-бет

Фарид фақир етимларни ҳар ким сўрар,
Рози бўлур ул бандадин парвардигор.
Эй бехабар, сен бир сабаб ўзи асрор,
Хақ мустафо пандин эшитиб айтдим маъно.²⁶

Бундан англашиладики фақирлар, етимлар, камбағалларни кўнглини овлаб топган молингдан уларга хайр-эҳсон қилсанг сендан Аллоҳ рози бўлади ва у билан яқин турасан. Қилган гуноҳларингни кечиради ва жаннатдан сен учун ўрин ажратилади.

Алишер Навоий “Назм ул - жавоҳир” асарида хайр-эҳсон, мурувват хақида сўз юритиб шундай дейди:

Эҳсонки бирорга сийратусон келди,
Ашком спехр олдида осон келди.
Эҳсон ҳар неча зеби инсон келди,
Эҳсонда тараф икинчи эҳсон келди²⁷. Эҳсон билан инсон юксакларга кўтарилади. Унинг халқ олдида обрў-эътибори ошади. Оллоҳ ундан рози бўлади.

Мухаммад пайғамбаримизларнинг амакиваччалари Али ибн Абу Толиб шарқнинг ахлоқий категориялари хақида фикрлар билдиради. Унинг айтишича хайр эҳсон сўралмасдан аввал берилса, бу саховат ҳисобланади. Сўралганидан сўнг берилса, ҳаё ёки мазаммат билан боғлиқ бўлиб қолади. Улар яна айтадилар: “Бойлик эҳсон қилинса – иззат, беркитилса – хорлик келтиради.”

Ўз даврининг машҳур шоира, хаттоти, ахлоқий фазилатлар эгаси Абулқосим аз-Замахшарий “Ал-Муфассал” асарида хайр-саховат хақида айтади: “Ҳаёт вақtingда берган инъом-эҳсонларинг, гарчи уларни қирчангги бўрига берган бўлсанг-да, зое кетмас. Қиёмат қунида буларнинг ажри²⁸ сенга бўлур.” Яъни хайр-эҳсон кимга қилсангда , қилган

²⁶ Яссавий А. Ҳикматлар, “Маънавият”, 1994, 45-бет.

²⁷ Навоий А. “Назм ул-жавоҳир”, “Мерос”, 2011, 105 бет.

²⁸ Ажр – мукофат, савоб.

яхшилигинг бекорга кетмайди. Аллоҳ уни қиёмат кунингга асраб сенга мукофат қилади. Ва жаннатнинг эшиклари очилади.

Низомий Ганжавийдан сўнг хамсачилик анъасини давом эттирган, Навоийга устоз бўлган Хусрав Дехлавий форс, урду тилларида ижод қилган шоир бўлиб, “Хамса”сида шундай дейди: “Пинҳон тутсанг йўқолур, берсанг ўзингда қолур.” Бундан англашиладики, молингдан ёрдамга муҳтоҷ, камбағал кишиларга эҳсон қилсанг молингга худо барака беради ва давлатинг яна кўпаяди. Аксинча молингни қизғансанг давлатинг баракасиз бўлиб йўқола болади.

Қилинган хайр-эҳсон ошкора айтилмайди ва ундан бирор фойда кўзланмайди. Фақатгина муҳтоҷларга худо йўлига деб эҳсон қилинади. Агарда ошкора айтилиб кўз-кўз қилинса, фойда кўзланса бу хайр-эҳсоннинг хеч қандай яхши томони бўлмайди. Бу борада Абу Райхон Беруний шундай дейди: “Миннат қилиш берилган эҳсонни йўққа чиқаради.”²⁹

Хижрий 450-505/1111 йилларда яшаган буюк аллома Абу Ҳомид ал-Фаззолий юртнинг ободлиги тўрт унсурга боғлиқ деб шундай дейди: “Дунё(юрт) ободлиги тўртта нарса сабабидан : раҳбарлар адолати, олимлар илми, бойлар саховати, муҳтоҷлар дуоси.”³⁰ Юртдаги бойлар саховатли бўлиб муҳтоҷларга ёрдам берса, муҳтоҷлар дуо қилади. Қилинган дуо эса бойларни янада бой қилиб саховатли ишларни кўпайтиради. Натижада юрт обод бўлади.

Хайрия инсон тафаккурининг диний – фалсафий маҳсули бўлиб, шарқ ва ғарб муфаккирларининг хайрия мавзусида илгари сурган қимматли фикрларини кўриб чиқдик. Бундан хулоса қилиб айтамизки, хайрияниң назарий фундаментал асоси мукаммал эканлиги ва инсонпарварликнинг олижаноб кўринишига хослигини англаб етамиз.

²⁹ Беруний А.Р. “Қадимги халқлардан қолган ёдгорликлар”, Т.: “Шарқ”, 2011, 85-бет.

³⁰ Мухаммад А. “Шарқ ҳакни топди...”, Т.: “Шарқ”, 2006, 15-бет.

Хайрия жамиятнинг ижтимоййи майдонида социал - иқтисодий муносабатларни юзага келтиради. Хайрия қилувчи ва хайрия олувчи субъектлар ўртасида моддий, номоддий ва пулли ресурслар алмашинуви жараёни амалга оширилади. Хайрия хизмати хайрия ҳодисасини юзага келтиради ва унинг ҳар хил асосларига таяниб классификацияларга бўлинади: хайриянинг субъекти бўйича; хайриянинг обьекти; хайрияни тақдим этиш усули бўйича; хайрияни тақдим этиш формаси бўйича; хайриянинг хом-ашёси бўйича.

1 жадвал

Хайрия классификацияси

Классификация турлари	Хайрия хизмати турлари	Хайрия ҳаракати мисолларда
Хайрия субъекти	Жисмоний шахс хайрияси	Хайрия хизмати якка шахснинг ахолига нисбати асосида амалга оширилади
	Юридик шахс хайрияси	Хайрия маълум бир хайрия ташкилотлари, жамғармалари томонидан амалга оширилади
Хайрия обьекти	Хайрия жисмоний шахсларни қўллаб-қувватлаш мақсадида	Кам таъминланган ахоли қатлами
	Юридик шахсларга қаратилган хайрия	Корхоналар ва ташкилотларни қўллаб-қувватлаш (мехрибонлик уйлари, таълим ташкилотлари ва б.к.)
	Совға	Совға кўринишидаги ва келишув асосида
	Васиятнома	Шахсий ҳолатлар
	Хайр-эҳсон	Фуқаролар ва юридик шахсларга хайрия

Хайрия хизматини тақдим этиши		ёрдами
	Доимий равища	Доимий равищдаги хайрия
	Маълум бир вақт доирасида	Ойлик ёки ярим йилликда амалга оширилади
Хайрия хизматини тақдим формаси	Чиқимларга тўлов кўринишида	Хайрия олувчига қарз ёки чиқимлари учун берилади
	Пуллик акциялар ва дастурлар	Хайрия акциялари, дастурлари
	Ахборот кўмаги	Ижтимоий рекламалар, жамоатчилик диққатини тортиш
	Хизмат, ишни тақдим этиш	Кандайдир профессионал харакатлар, ишлар, хизматлар
Хайрия хомашёси	Маънавий қўллаб-кувватлаш	Акция, дастурларда иштирок
	Иқтисодий	Хар хил кўриниш ва формалардаги пулли восита
	Моддий-техник	Хар-хил моддий-техник ёрдам
	Ақлий	Ақлий характер хизмати

	Ишлаб чиқариш	Имкониятсиз холда хар хил жисмоний ва бошқа ишларни қабул қилиш
	Номоддий	Психологик ва бошқа номоддий хизмат

Дунё тажрибаларидан шуни кўришимиз мумкинки, энг аввало хайрия, муруват кўрсатиш диннинг асосий доираси нуқтаи назаридан келиб чиқсан. Камбағал ва имконияти чекланган инсонларга муруват кўрсатишнинг қонуний асоси сифатида Қуръони Карим, Библия, Талмуд ва шу каби диний хужжатлар қабул қилинган. Энг қадимги хайрия яъни камбағал инсонларга ёрдам кўрсатиш Қадимги Афина ва Римда намоён бўлган. Кейинчалик бу кўриниш якка шахс, масжид, жамоатчилик ташкилоти, давлат ташкилоти, жамғармаларга кўчди. Бу барча ташкилотларнинг фаолияти давлат қонуни бўйича назоратга олиб турилади.

Хайрия ташкилотлари қуйидаги уч кўринишда мавжуд :

1. Муассаса.
2. Ҳамкорлик ташкилоти.
3. Жамғарма.

Хайрия обьекти хайрияга йўналтирилган социал гуруҳ ва муаммоларни ўз ичига олади:

- Амалий дастурлар кам таъминланганлар, аҳоли учун ташвиқотлар, хаёт учун шароитларга йўналтирилган. Бундай хайрия дастурларига таълим, иш ўрнини ташкил қилиш, тиббий, маданий-маърифий проектлар, бепул озиқ-овқат билан таъминлаш, пул тўлови, психологик ва юридик ёрдам ва бошқалар киради.

- Жамоавий конфлеккт, табиий оғатлардан жабр кўрган аҳолига ёрдам.
- Аҳоли гурухини социал реабилизацияси – ногиронлар, касаллар, болалар, уруш қатнашчилари, оғир шароитда ишловчиларга хайрия ёрдами

Юқоридаги дастур ва хизматларни амалга ошириш мақсадида хайрия дастурлари ишлаб чиқилади ва қуйидаги ижтимоий ёрдам кўрсатилади:

- Моддий товар кўринишида (масалан ногиронлик аравачаси, ва б.к.)
- Психологик
- Тиббий

Хайрия ҳодисасини амалга оширишдаги иштирокчиларга алоҳида шахслар, юридик шахслар ва бу ҳодисани юзага келишида қуйидагилар энг асосий роль ўйнайди: хайрия берувчи, хайрия қабул қилувчи ва кўнгиллилар.

Хайрия қилувчи – бу шахс ёки ташуилот ёрдамга муҳтожларга ҳар хил кўринишда ўз ҳаракатини амалга оширади.

Хайрия олувчи – ёрдамни қабул қилувчи жисмоний ёки юридик шахс.

Хайрия бепул хизмат кўрсатиш тури бўлиб, хайрия турлари, жой, вақт, ёрдам микдори эркин ва мажбурий тарзда эмаслиги билан амалга оширилади.

Хайрия ҳодисаси қуйидаги белгиларни ўзида ифодалайди:

- Пул кўринишда мулк бериш
- Иш ўринларини ташкил қилиш ва шарт-шароитларни ташкил қилиш
- Кўллаб-қувватлаш
- Гуманитар ёрдам

Озиқ-овқат, кийим-кечак, дори-дармон ва бошқа гуманитар ёрдам бериш орқали хайрия ҳодисаси содир бўлиб жамиятнинг ижтимоий-маданий соҳаларини активлаштиради.

Хайрия ташкилотлари нодавлат ташкилот ҳисобланиб, фойда олишни кўзламайди. Хайрия ташкилоти жамоатчилик ташкилоти, фондлар, ташкилотлар давлатнинг хайрия хақидаги қонунига мос равишда ташкил этилади.

Хайрия фондлари ҳар хил социал йўналишдаги дастурлар, грантларни ишлаб чиқади. Унинг фаолияти фонднинг устави билан амалга оширилади.

Қуйидаги жадвалда биз хайрия хизмати ва турлари хақида сўз юритамиз.

2-жадвалда . Хайрия хизмати ва турлари тақдим этилган

Тури	Хайрия хизматини тақдим этиш кўриниши	Хайрия хом-ашёси
Иқтисодий	Хайрия қабул қилувчига доимий равишда пуллик ёрдам	Нақ пул воситаси, электрон пул ва чек
	Вақти-вақти билан қилиб турйлган хайрия	Нақ пул воситаси, электрон пул ва чек
	Банқдаги жамғармасидан пул ўтказмаси	Электрон пул ва чеклар
	Хайрия қабул қилувчига хар хил имтиёзлани тақдим этиш	Нархлардаги чегирмалар,ижтиёзлар
	Чиқимлар учун тўлов	Нақ пул воситаси, нақдсиз пул ўтказмаси
	Пулли хайрия дастурлари ва акциялари	Нақ пул воситаси, электрон пул ўтказмаси ва чеклар
	Васиятномага кўра шахсий пул воситаси	Нақ пул воситаси, электрон пул ўтказмаси ва чеклар
	Транспорт воситаси, техника	Радио-, теле-, видеоаппаратура, транспорт, оргтехника, материл ва бошқалар
	Озиқ-овқат	Озиқ-овқат, шахсий

Моддий-техник	Кийим-кечак	фойдаланиш анжоми
	Васиятномага кўра шахсий буюмлар	Кийим-кечак, оёқ кийим, ўйинчоқлар ва б.
	Турап жой	Хар қандай шахсий буюмлар
	Бошқа шахсий ишлатиладиган буюмлар	Уй, бино ва б.
	Ахборот	Хар қандай шахсий буюмлар
Интеллектуал	Жамоатчилик эътибори	Телевидения ва радиоэфирлар вактида, интернет –ресурслари, ижтимоий реклама ва б.
	Консультация хизмати	Телевидения ва радиоэфирлар вактида, интернет –ресурслари, ижтимоий реклама ва б.
	Олий даражадаги юридик, бухгалтерия, ташкилотчилик ёрдами	Шахсий масала, публикация орқали, электрон алоқа
	Хужжатларни расмийлаштириш	Юридик, адвокат ёрдами, бухгалтерия хисоби, ташкилот тадбирлари, ва б.
	Хужжатларни расмийлаштириш ва рўйхатдан ўтказиш	Хисобатлар, хужжатларни расмийлаштириш ва рўйхатдан ўтказиш
Ишлаб чиқариш	Кўнгилли харакат	Кўнгиллиларни топиш, тақдим этиш ва чорлаш
	Иш ўринлари	Ремонт, қурилиш ва бошқа шунга ўхшаш жисмоний ишлар
	Хизмат	Пул воситасини йиғиши, тадбирлар ўтказиш, хайрия акция оқшомларини ташкил қилиш
	Ташкилотларга ишчилар тақдим этиш	Ишчиларни қабул қилиш харакати
	Жамоатчилик фикрини жалб қилиш	Ишчиларни қабул қилиш харакати

Номоддий		публикация
	Жамоавий қўллаб-кувватлаш	Тадбирларни ташкил қилиш, ижтимоий реклама
	Хар тавсияномаларни тақдим этиш	Тавсиянома, оғзаки ва ёзма характеристикалар ва б.
	Маънавий қўллаб-кувватлаш	Ёзма публик мақолалар кўринишида
	Хайрия оқшомларига қатнашиш	Шахсий қатнашиш ва б.

Хайрияning қуидаги функциялари мавжуд:

- Иқтисодий : хаёт жараёнларида ўз-ўзига хизмат қила олмайдиган аҳолини моддий таъминлаш;
- Социал - ижтимоий: ижтимоий хаёт даражаларида мослаша олмаган аҳоли қатламига ёрдам бериш;
- Талаб эҳтиёжга қараб: давлатнинг ижтимоий таъминоти етмаган ҳолларда
- Жамоавий: оммавий муносабатлар, жамоавий холатлар бўйича фақатгина биргина аҳоли қатламига эмас балки жамоага, гурӯхга ёрдам
- Сиёсий: ижтимоий - маданий соҳанинг шаклланиши нуқтаи назарида ҳокимият структураси ва аҳоли билан алоқа механизмини ташкил қилиш

Функцияларидан келиб чиққан ҳолда унинг қуидаги мақсадлари шаклланади:

- Ижтимоий қўллаб-кувватлаш ва ҳимоя. Бунинг таркибига кам таъминланганлар, ишсизлар, ногиронлар ва шунга ўхшаш аҳоли қатламларига ёрдам бериш;

- Табиий офатлар, экологик хавфли жойларда истиқомат қилувчи аҳоли қатламлари, фавқулодда вазиятларда жабр кўрган аҳолига ёрдам кўрсатиш;
- Халқлар ўртасидаги дўстона муносабатларни шакллантириш, социал, диний, миintaқавий, миллатлараро содир бўлган конфлекtlарга ёрдам бериш;
- Жамиятда оиланинг рольини ошириш;
- Аҳолини умумий саломатлик кўрсаткичини ошириш, соғлом ҳаёт образини пропаганда қилиш, аҳолини маънавий-психологик ҳолатини яхшилаш;
- Жисмоний маданият ва оммавий спортни кенг тарғиб қилиш;
- Атрофдаги ва ноёб жониворларни қўриқлаш;
- Тарихий обидалар, бинолар, худудларни қўриқлаш.

1.2. Ўзбекистон тарихида хайрия шаклланишининг социал механизми, ижтимоий-маданий ҳодиса сифатида тутган ўрни, меъёрий-хуқуқий асоси. (ХХаср бошлари ва XXI аср)

XX аср бошларида Россиянинг мустамлакачилиги остида бўлган Туркистонда мустақилликка бўлган интилиш янада авжига чиқкан эди. Миллий мустақиллик борасидаги бу курашда халқ орасидаги ватанпарвар зиёлилар халқни озодлик курашига чорлади. Уларнинг асосий стратегияси энг аввало халқ онгини ўстириш ва маърифатли қилиш эди. Душман қарамидан чиқиб кетиш усули сифатида шу йўл танланди. Бу миллий озодлик курашчилари жадидлар деб кенг оммага таралди ва ўзларининг мақсади сари халқ ичига кира бошлашди. Жадидлар бу мақсадларини амалга ошириш борасида хайриянинг жамиятнинг муҳим ҳодисаси сифатида ўрни катта бўлди. Улар хайрия масаласига алохида эътибор бериб, хайрия жамиятларини ташкил қилишди.

Хивада жадидчиларнинг сўл оқими майдонда сармоядорлар, ҳунармандлар ва халқнинг турли табақа вакиллари бирлаштирган бўлиб, қозикалон Бобоохун Салисов унинг раҳбари эди . Улар Хива хонлигидан янги усул мактаблари ташкил қилиш орқали халқ оммасининг сиёсий фаоллигини ўстириш мақсадини қўйишишган эди. 1904 йилда “Жамияти хайрия” тузилиб, унинг кўмаги билан Хива шаҳрида 1904 йил 10 ноябрда дастлабки янги усул мактаби очилди.

Беҳбудий, Бурхонов, А.Авлоний ва бошқа янги усул мактаблари учун дарсликлар ёзиб, нашр этишган. Жадидлар халқقا интеллектуал хайрияни амалга оширишган. Жадидларнинг бу хайрия ҳаракатларидан асосий мақсад халқнинг сиёсий-маънавий онгини ошириш эди. Бу борада қуйидаги нашрларни тайёрлашди: Тошкентда (1905-06 йй.) “Тараққий” (муҳаррири – Исломил Обидий), “Хуршид” (муҳаррири- Мунавварқори), 1907-08 йй.да “Шуҳрат” (муҳаррири- А.Авлоний), “Осиё” (муҳаррири- А.Бектемиров), “Тижжор” (муҳаррири- Сайдкаримбой), Бухорода

“Бухоройи шариф” (муҳаррири – Мирзожалол Юсуфзода), “Турон”, Самарқандда “Самарқанд”, Қўқонда “Садои Фарғона”, 1913-15 йй.да “Ойина”, “Ал-Ислоҳ”, “Нажот”, “Турон”, “Улугъ Туркистон” ва бошқалар.”³¹ 1909 йилда Тошкентда ёш зиёлилари томонидан “Жамияти хайрия” ташкил этилди. Маҳаллий ёшлардан давлат маҳкамаларида, саноатда, тижорат соҳасида ишлайдиган мутахассислар тайёрлаш, камбағал мусулмонларга маданий-маънавий ёрдам кўрсатиш масаласи қўйилди. Бу миллатнинг бошқа ҳалқлар ичига сингиб кетмаслиги йўлида кўрилган тадбирлар эди.

Хайрияning мақсадларидан бири ҳалқларни бирлаштириш .Чунки асосан жадидчилар туркий ҳалқларни бирлаштириш ғояси кун тартибидан мустаҳкам ўрин олди. Ўзбек, қозоқ, қирғиз, қорақалпок, татар, туркман, каби негизи битта ҳалқларни бирлаштириш. “Шўрои Исломия”нинг ташаббуси билан 1917 йил 16-22 апрел кунлари Бутун Туркистон мусулмонларининг қурултойи чақирилди. Бунда Туркистон ўлка мусулмонлари шўроси – миллий марказини ташкил қилишди. Бу марказ мақсади – ҳалқнинг энг қуий қатламлари – мардикорлар ва деҳқонларга моддий-маънавий ёрдам бериш эди. Ҳалқнинг сиёсий онгини ошириш мақсадида 1917 йил 17-20 сентябрда Тошкентда “Иттифоқи Муслимин” сиёсий жамиятини ташкил қилишди. Бу жамиятнинг хам асосий мақсади ҳалқнинг сиёсий онгини ошириб, озод ва фаровон юртда яшаш ҳиссини уйғотиши. Ёрдам сифатида хар хил усуллар орқали ҳалқ онгига кириб тарғибот-ташвиқот ишларини олиб боришиди.

Туркистон жадидлари “Турон кучи”, “Турк кучи”, “Темур”, “Изчилар”, “Лочин” каби гуруҳлар туздилар. Бу гуруҳлар ўрта мактаб таълими, хунар санъатдан ташқари ҳарбий машқлардан аҳолига бепул машқлар ўзказишиди. Асосан камбағал оиласлар болаларига хизмат кўрсатилди.

³¹ Ўзбекистоннинг янги тарихи. Туркистон Чор Россияси мустамлакачилигига. 1-китоб, Тошкент, “Шарқ”, 2000, 198-бет

Абдурауф Фитрат Тошкентда “Чигатой гурунги” жамиятини очди. Жамият ўзбек тили ва адабиётинигина эмас, умуман ўзбек маданиятининг шаклланиши ва тараққиёти тарихини янги, замонавий илм асосида ўргатилди. Фитратнинг бу ҳаракати хам халқнинг онгини ошириш йўлидаги саховати эди.

Абдулла Авлоний мактаб маориф ишларида ёрдам кўрсатиш мақсадида хайрия жамияти ташкил қилди. Бу “Жамияти хайрийа” бўлиб ўзининг ташаббуси билан халқ орасидаги бойларни хайрия қилишга чорлаб ўз жамияти аъзосига қабул қилди. Бу жамиятга келиб тушган маблағлардан эски мактабларни таъмирлаш, мактаблар учун дарсликлар ишлаб чиқди.

Жадидлар орасида етук олимлар, саноат ва зироатчилик соҳаларининг замонавий билимдон мутахассислари, маданият арбоблари етишиб чиқиб юртни обод ва Ватанни мустақил кўришни орзу қилдилар ва шу йўлда фидойиларча курашдилар. Жадидларнинг Туркистон мустақиллиги учун курашида қуйидаги йўналишлар устувор эди:

- Янги усул мактаблари тармоғини кенгайтириш
- Қобилиятли ёшларни чет элга ўқишига юбориш
- Турли маърифий жамиятлар ва театр труппаларини тузиш
- Газета ва журналлар чоп этиш
- Халқнинг ижтимоий-сиёсий онгини юксалтириш билан Туркистонда миллий демократик давлатни қуриш.

1909 йилда жадидлар Бухорода “Тарбияи атфол”(Болалар тарбияси) махфий жамиятини тузишди. Бу жамият асосчилари А.Бурҳонов, Ҳожи Рафе эди. Жамият Туркистонлик ва Бухоролик ёшларни Истанбулдаги “Бухоро таълими маориф жамият” бўлимига бепул таъминот ҳисобига ўқишига жўнатишди. ““Тарбияи атфол” 1911 йилда 15та , 1912 йилда 30та талабаларни Истамбулга ўқишига юборишиді.”³²

³² Аъзамхўжаев С. “Туркистон муҳторияти”, Т.: “Маънавият”, 2000, 273-бет.

Беҳбудий Абдулқодир Шакурий билан бирга 1903 йилда Ражабамин қишлоғида янги усулдаги биринчи мактабни очди ва унга ҳомийлик қилди. Бу мактаб ёшларга шахсий таъминот ҳисобидан таълим-тарбия беришди. Жадидчилик ҳаракатида муносиб ўрин олган Беҳбудий хайрия қилиш керак дея қуидаги фикрни билдиради: “Дунёвий фанларни ўрни ҳукумат мактаблари дур, иккисига ўқулмоқ учун оқча лозимки, ул оқча бойларни қиссайи хамиятидан чиқса керак. Ҳар замон учун асбоби ислоҳ ва тараққийи ионат³³ бошқарур. Миллатга ионат этмоқ учун, ислоҳи мактаб ва мударрис учун, русий мактабларига ола тайёрламоқ учун, дехқон ва санъаткорларни ривож бермоқ учун жамияти хайрия, нашри-маориф, қироатхоналар, фундтлар, куружуклар нашриётлар. Миллатлар тараққийси шул ила бўлур ва бу ишларга оқча керакдур, оқча бойларда.”³⁴

Тошкентда ёш зиёлилар томонидан “Турон” хайрия жамияти ва унинг қошида “Турон” кутубхонаси очилди. Ташаббуслар орасида Мунаввар қори, Авлоний, Иноғомов, Норбеков, Хўжамёров, Пошшахўжаев, Норбўтабеков ва бошқалар бор эди. Бу жамиятнинг низомида қуидагилар ёзилган эди:

- Халқ орасида жиддий саҳна ишига ҳамда хайрияга муҳаббат уйғотиш;
- Туркистон ўлка ҳудудида яшовчи муҳтож мусулмонларга моддий ёрдам бериш;
- Халқ турмушини маънавий ва моддий жиҳатдан яхшилаш;
- Халқ учун спектакль қўйиб соғлом томоша кўрсатиш.

“Ўзбекистон қаҳрамони” Озод Шарафиддинов жадидлар даврини хотирлаб шундай ёзган: “1914ми ёхуд 1915 йилгими аниқ эсимда йўқ – жадидлар газеталаридан бирида кичкина ахборот эълон қилинган . Ундан маълум бўлдики, жадидлар маърифат ишлари йўлида хайрия кечаси ўтказган эканлар ва кеча оқибатида маълум миқдорда пул тушган экан.

³³ Ионат – хайр-эхсон.

³⁴ Беҳбудий. “Миллат қандай тараққий этар” маколасидан. 1914 йилдаги “Садои Туркистон” газетаси.

Газетадаги ахборотда шу пул тийинма-тийин нималарга сарфлангани аниқ кўрсатилган.^{”35} Хотиралардан шуни англаймизки, жадидлар маърифат учун бутун бир кучларини ишга солиб, шу йўлда халқни бирлаштириб хайрия кечалари ўтказиб, бу кечалардан тушган пулларга ёшларни чет элларга ўқишига жўнаташган. Биргина 1922 йил 2 декабрда Тошкент зиёлилари адабий кеча уюштириб ундан тушган 70 минг сўмни ёшларнинг таълими учун хайрия қилишди. Ўша вақтдаги “Туркистон” газетаси сонида қуидаги жумлаларни ўқиймиз: “Чўлпон, Қодирийлар эл орасида юриб ташаббус билан чиқди: “Ёшлардан хайриянгизни аяманг!”, Илм учун саховат кўрсатинг... Қодирийдек меҳридарё, хожатбарор инсон ўз боғида етиштирган меваларни сотиб “Кўмак”ка хайрия қилди. Чўлпон қалам хақларини тўплаб ёшларга бағишлади.”^{”36}

Сайд Носирбой, Чўлпон, Мунаввар қори ва Абдулла Қодирий 1921 йилда “Ўзбек билим ҳайъати” қошида “Кўмак” хайрия уюшмасини тузишди. Маърифат учун маърифатпарварлар шу уюшмани очишли. Дастребки вақтларда бу жамиятнинг фаолияти сусайгандек бўлиб, Абдулла Қодирий “Муштум” журналининг 1923 йилнинг 4-сонида “Кўмак” уюшмасига ионалар” деб номланган ҳажвий мақола эълон қилгандан сўнг кўпгина бойлар ўз хайрияси билан бу уюшмага кира бошлишди. Бу мақола жамиятда хайрияни кенг тарғиб қилишга чорлар эди. “Кўмак” уюшмасининг ёрдами билан Хайринисо Мажидхон қизи, Абдулвоҳид Исҳоқ, Абдулвоҳид Муродий, Солих Мухаммад, Азимбек Байрамжон, Тўлаган Мўмин, Султон Маматқул, Иброҳим Аҳмаджон, Темирбек Қозибек каби илмли ёшлар Германияга ўқишига жўнатилди.

XX асрнинг I ярмида Қўқонда хам хайрия жамияти очилди. Бу жамият хам бошқа хайрия жамиятлардан қолишмаган ҳолда мақсад сари илдам қадам ташлаб Қўқонлик илмли ёшлар ва камбағал аҳоли қатламларига ёрдам кўлини чўзди. 1914 йилда қўқонлик Орифжонбойвачча Хусаинов

³⁵

³⁶ “Туркистон” газетаси. Хумсонык таҳаллуси билан ёзилган, “Сўнгги кўмакни кимлардан кутишимиз керак?” мақоласи, 1927 йил 27 январ сони.

“Малжоус-сибъён” номли бошланғич мактабини очилишига хайрихоҳлик қилди.

Тарихий хужжатларда ёзилишича 1917 йилгача Туркистонда 4 мингдан ортиқ болалар ўқийдиган 100 га яқин янги усул мактаблари ишга туширилди. Шулардан 39-Сирдарёда, 18-Еттисувда, 30-Фарғонада, 5-Самарқандда эди. Бу мактабларнинг ҳаммаси хусусий маблағлар хисобидан фаолият юритарди.

Андижондаги “Тараққийпарвар”нинг ташаббуси билан 1917 йил 19 февралда Фарғонада замонавий институт очиш мақсадида йиғилиш уюштиришди. Жамоат ташкилоти ва айрим шахслар институт очилиши учун 40 минг сўмлик хайрия жамғармаси ташкил бўлди. “Туркестанский голос ” газетасининг 1917 йил феврал сонида хабар беришича бу жамғармага хаваскорлар жамияти 5 минг сўм, Аҳмадбек ҳожи Темирбеков 25 минг сўм хадя эттилар. Бундай хайрия фондлари Кўқон, Наманган, Ўш ва Скобелев шаҳарларида хам ташкил этилди.

Обиджон Махмудов Кўқонда “Ғайрат” хайрия жамиятини очиб, ўша давр матбуотчилигини ривожига ўз хиссасини қўшди. 1916 йилда бу хайрия жамияти хисобига Кўқонда хусусий босмахона ташкил қилиб, сарт тилида мусулмонча газета чиқарди.

Жадидчилик ҳаракатининг таниқли арбоби, журналист, адабиётшунос муаллим Ашурали Зоҳирий (1885 - 1937) “Садои Фарғона” нинг 1915 йил январ сонидаги “Нафсоният қаҳрамони” сарлавҳали мақоласида Андижонда амалга оширилаётган хайрли ишларни ҳикоя қиласи. Унда Андижондаги Офтобачи мадрасасини Ҳожи Муҳаммад ва Шон Насибулло ўз маблағларидан қайта тиклагани хақида хабар беради.

Умуман олганда, жадидчилар ҳаракати даврида халқнинг ижтимоий-иқтисодий ахволи ачинарли ҳолатда эди. Лекин халқ озодлиги кураши йўлида бу ҳолат маърифатпарварларнинг кўзига кўринмади. Ўз мақсадлари йўлида илғор қадам ташлаб, орқага чекинишмади. Бу борадаги ҳаракатларида улар хайрияни алоҳида бир халқ чорлови сифатида билиб,

шу йўлда халқни бирлаштиришга чорлади. Хайриядан кутган натижалари сиёсий мақсадларини амалга ошириш эди яъни халқни маърифатли қилиб озодликка эришиш эди.

Ўзбекистон мустақилликка эришгандан кейинги тарихида хайрия масаласига алоҳида эътибор қаратилди. Ўзбекистон Республикаси Президенти Ислом Каримовнинг ташаббуси, бевосита раҳбарлиги остида ишлаб чиқилган ва амалга оширилаётган Ўзбекистон миллий моделида мамлакатимизнинг социал зиддиятларсиз, барқарорликни таъминлаган ҳолда босқичма-босқич, эволюцион йўл билан бозор муносабатларига ўтишининг асосланган стратегияси ва тамойиллари белгилаб берилди. Миллий моделнинг асосий тамойилларидан бири ҳам айнан ўтиш даврида аҳолини кучли ижтимоий ҳимоя қилишдан иборат эди. Президент Ислом Каримов мустақилликнинг дастлабки йилларидаёқ “Бозор иқтисодиётини барпо этиш шунчаки бир мақсад эмас. Барча демократик сиёсий ислоҳотларнинг пировард мақсадларининг ўзи, бу энг аввало, инсон учун муносиб турмуш ва фаолият шароитларини яратишдир”³⁷, деган эдилар. Бу фаолиятнинг давоми сифатида юртбошимиз ташаббуси билан 2007 йил “Ижтимоий ҳимоя йили” деб эълон қилинди. Шу муносабат билан қабул қилинган Давлат дастурининг асосий моҳияти ҳам “аҳолини ижтимоий ҳимоя қилиш кўламларини янада кенгайтириш ва кучайтириш, аҳолининг мухтоҷ тоифалари ва оиласарга, ногиронлар ва ёлғиз кексаларга аниқ, табақалаштирилган тарзда ёрдам кўрсатиш самарадорлигини ошириш, аҳоли даромадлари даражасидаги фарқларнинг кескин ошишига йўл қўймаслик, жамиятда ҳамжиҳатлик, эзгулик ва меҳр-шафқат мухитини қарор топтириш бўйича аниқ мақсадга йўналтирилган чора-тадбирлар комплексини амалга ошириш”дан³⁸ иборатлиги ҳам “Бу буюк Ватанда азиздир инсон” деган бугунги кун шиорини тасдиқлайди. Зоро, Президентимиз Ислом Каримов таъкидлаганидек, “Биз истиқлолнинг

³⁷ Каримов И.А. Ўзбекистон буюк келажак сари. Т.: “Ўзбекистон”, 2001,186-бет.

³⁸ “Ижтимоий ҳимоя йили”муносабити билан ишлаб чиқилган давлат дастури. 2007.

дастлабки йилларида қабул қилган, машхур беш тамойилга асосланган, ижтимоий йўналтирилган эркин бозор иқтисодиётига ўтиш модели йилдан-йилга илгарила борганимиз сари ўзини амалда оқлаб, нақадар тўғри ва пухта эканини исботламоқда, деб айтиш учун бугун барча асосларимиз бор”³⁹.

Ижтимоий муҳофаза тизими барқарорликнинг, ҳар бир фуқаронинг эртанги кунга ишонч билан қарashi, ижтимоий зиддиятларни тинч йўл билан ҳал этишнинг, аҳолининг муҳтоҷ қатламлари эҳтиёжларини қондиришнинг муҳим омилидир. Ўзбекистон Республикасида амалга оширилаётган ижтимоий ҳимоя сиёsat мақсад ва вазифаларини англаб етиш, ижтимоий ҳимоя шакл ва усуллари, тизимлари ҳамда унинг ҳуқуқий асосларини тараққиётга мос равишда янгилаб, такомиллаштириб бориш жамият барқарорлиги унинг изчил тараққий этиши, фуқаролар турмуш даражаси ўсишига хизмат қиласи. Зоро, Президентимиз Ислом Каримов таъкидлаганидек, “соғлиқни сақлаш, ...аҳолини, айниқса, ёшларни иш билан таъминлаш, ижтимоий ҳимояга муҳтоҷ қатламларни қўллаб-қувватлаш ва шу каби катта социал аҳамиятга молик бошқа масалалар бўйича муҳим давлат дастурларини амалга ошириш”dir деб таъкидлаб ўтадилар.

Мамлакатимизнинг бозор муносабатларига ўтиши, жаҳон молиявий инқирози даври шубҳасиз, юксак тарихий тараққиёт бўлса-да, аммо шу билан бирга, бу даврдаги муайян объектив салбий омиллар таъсирида (демографик, ижтимоий-иқтисодий вазият, боқимандалик кайфияти ва бозор муносабатлари, жаҳон молиявий инқирози даври шароитларида яшаш кўникумлари йўқлиги ва х.к.) турли қийинчиликлар юз бериши аҳолининг ижтимоий заиф қатламларининг оғир иқтисодий шароитга дучор бўлишига олиб келиши табиий эди. Шундай шароитларда оддий фуқаролар зиммасига ўтиш даври қийинчиликлари тушишига йўл

³⁹ Каримов И.А. Ўзбекистон буюк келажак сари. Т.: “Ўзбекистон”, 2001, 189-бет.

қўймайдиган, уларни ижтимоий қўллаб-қувватлашни таъминлайдиган ижтимоий сиёсат амалга оширилди. Бу соҳада эса жаҳон динлари вакиллари, диний ташкилотларнинг ўрни ва ролини ҳамда давлатнинг ижтимоий сиёсатидаги иштироки масалаларини атрофлича тадқиқ этиш мавзунинг долзарбилигини белгилайди.

Жаҳон тажрибаси шуни кўрсатадики, ижтимоий ҳимоя давлат ташкилотлари фуқаролик жамияти тузилмалари билан ҳамкорликда фаолият юритгандагина улкан самара бериши мумкин экан. Ўзбекистонда мавжуд хайрия ташкилотлар ва жамоаларнинг фаолияти таҳлили уларнинг мавқеи, истиқболи ўсгани, жамият ижтимоий ҳаётининг кам таъминланган ва муҳтожларга ёрдам, муаммоли ёшлар, ота-она қарамофисиз бўлган болалар, оғир ҳаётий вазиятларга тушиб қолган инсонлар билан ишлаш каби тармоқларида иштироки кенгайганини кўрсатди. Хайрия ташкилотлар нафакат муҳтожларга амалий ёрдам кўрсатади, балки ушбу фаолиятнинг ишончли назарий асосини ҳам яратади. Бундай хайрия ташкилотлари Ижтимоий ҳимоя масаласини Ўзбекистоннинг жаҳон миқёсидаги тенденциясини юқори миқёсга кўтариб туради. Хайрия ижтимоий-маданий ҳодиса сифатида бу давлат дастурини амалга оширишда амалий бир кўрсаткичи ҳисобланади. Бугунги кунда давлат ижтимоий сиёсатни ишлаб чиқиш ва амалга оширишда либерал моделга ўтар экан, хайрия институти жамоат ва диний ташкилотлар, алоҳида фуқаролар томонидан муҳтожларга эркин тарздаги ёрдам сифатида муҳим аҳамиятга эга бўлиб бормоқда. Айнан хайрия институти ижтимоий ҳимоя йўналишининг асосини ташкил этади. Улар томонидан амалга ошириладиган хайрия фаолияти давлат томонидан ижтимоий ҳимоя ва ижтимоий таъминот соҳасида амалга ошириладиган вазифаларни ўз зиммасига олмаса ҳам, қайсиdir маънода давлатга ижтимоий масалаларни ҳал қилишда ҳамкор сифатида ёрдам беради. Хайр-эҳсон, хайрия моҳиятини очиб беришда ва бу ҳолатни тартибга солишда қадим ўтмишда яшаган ватандошларимизнинг бу масаладаги ҳаракатларини меъёрий-

хуқуқий хужжат сифатида фиқҳ илмида муносиб ўрин эгаллаган қонунлар муносиб ўрин эгаллаган. Фиқҳ илмидаги энг асосий хужжатлардан бири Марғинонийнинг “Хидоя”си бўлиб, бу китобнинг бир қисми хисобланган “Мажмаъ ул- мақсуд” ёки Мустасари Викоя туркий шархининг биринчи ҳисобланади. Бунда кундалик ҳаётимиздаги энг кичик масаладан тортиб, энг катта муаммоларгача ҳаммаси шариат нуқтаи назаридан баҳоланади. Унга кўра хайр-эҳсон ва фитр “буғдойдан ва қуруқ узумдан яrim соъ вожиб. Қуриган хурмо ё арпа берган сувратда бир соъ бериш вожиб. Буғдой берган сувратда икки ман(ман -998,56 г.) бериш хам дуруст, бир ману юз саксон ишқол хам бўлаверади. Икки ман уч қадоқ уч чорак бўлади. Бир соъ саккиз яrim қадоққа тўри келади”⁴⁰ . “Мухтасар”да ёзилишича “Ҳожати асмийясидан ортиқ нисаб қадари моли бор кишига гарчи ўсмайдиган мол бўлса хам, йил айланмаган бўлса хам, бу киши озод мусулмон бўлса, гарчи сабийлар (ёш болалар) мажнун бўлсада хайр-эҳсон ва фитр садақаси вожибdir. Шунчалик моли бор кишига вожиб садақа олиш харомдир. Қурбонлик қилиш боқувчиси йўқ маҳрам қариндошларин нафақалантириш вожиб.”⁴¹ Яъни ўзининг ишлатишидан ортиқ моли бўлса у эскириб қолган бўлса хам, ёш болалар хам хайр-эҳсон қилишлари керак дейилади. Яна бу китобда айтилишича қилинган хайр-эҳсон фақангина муҳтоҷларга қилиниши шарт. Агарда қорни тўққа қилинса, қилинган хайрия оллоҳ олдида ўтмайди.

Ўзбекистонда хайрияни амалга оширишнинг меъёрий-хуқуқий асоси сифатида 1992 йил 8 декабрда қабул қилинган Ўзбекистон Республикаси Конституцияси бош хужжат бўлиб хизмат қиласи. Унга кўра: “Хар ким қариганда, меҳнат лаёқатини йўқотганда, шунингдек боқувчисидан маҳрум бўлганда ва қонунда назарда тутилган бошқа ҳолларда ижтимоий таъминот олиш хуқуқига эга.

⁴⁰ Ал- Марғиноний. “Хидоя”, Т.: “Адолат”, 1996, 286-бет.

⁴¹ Зоҳид Р., Дехқон А. Мухтасар. “Хидоя”асосида тўплланган, Т.: “Чўлпон”, 1994, 198-бет.

Пенсиялар, нафақалар, ижтимоий ёрдам бошқа турларининг миқдори расман белгилаб қўйилган тирикчилик учун зарур энг кам миқдордан оз бўлиши мумкин эмас.”⁴²

Ўзбекистон Республикасининг “Ҳомийлар тўғрисида”ги қонуни хайрия масаласини тартибга солувчи қонун ҳужжати бўлиб, 2007 йил 29 марта қабул қилинган. Қонун 23 та моддадан иборат бўлиб, ҳомийлик мақсадлари, амалга оширишга бўлган ҳуқуқлари, ҳомийлик ташкилотлари, ҳомийлик ташкилотларини давлат рўйхатидан ўтказиш, ҳомийлик ташкилотларининг мол-мулки, ҳомийлик дастури ва шунга ўхшашиб мухим масалалар хақида сўз юритилади. Қонунга қўра ҳомийлик қўйидаги мақсадларда ўтказилади:

- Фуқароларни ижтимоий жиҳатдан қўллаб-қувватлаш ва ҳимоя қилиш, шу жумладан аҳолининг ижтимоий жиҳатдан муҳофаза қилинмаган ва кам таъминланган тоифаларининг моддий аҳволини яхшилаш, ўз жисмоний ёки интеллектуал ҳусусиятлари, бошқа ҳолатлар сабабли мустақил равишда ўз ҳуқуқларини амалга ошира олмайдиган ҳамда қонуний манфаатларини ҳимоя қила олмайдиган ишсизларни, ногиронларини ва бошқа шахсларни ижтимоий реабилитация қилиш;
- Халқлар ўртасида тинчлик, дўстлик ва тотувликни мустаҳкамлашга кўмаклашиш;
- Оналиқ, болалик ва оталикни ҳимоя қилишга кўмаклашиш;
- Таълим, фан, маданият, санъат, маърифат соҳасидаги фаолиятга, шунингдек шахснинг маънавий камол топишига кўмаклашиш;
- Касалликлар профилактикаси ва фуқаролар соғлигини сақлаш соҳасидаги фаолиятга, шунингдек соғлом турмуш тарзини тарғиб қилишга кўмаклашиш, фуқароларга маънавий руҳий ёрдам кўрсатиш;

⁴² Ўзбекистон Республикаси Конституцияси, Т.: “Адолат”, 2011, 39-модда.

- Жисмоний тарбия ва оммавий спорт соҳасидаги фаолиятга кўмаклашиш;
- Аҳолини табиий оғатлар, экология, саноат ҳалокатлари ёки бошқа ҳалокатлар оқибатларини бартараф этишга, баҳтсиз ҳодисаларнинг олдини олишга тайёрлаш;
- Террорчилик ҳаракатлари, табиий оғатлар, экология, саноат ҳалокатлари ёки бошқа ҳалокатлар натижасида жабрланганларга ёрдам кўрсатиш;
- Атроф табиий муҳитни муҳофаза қилиш;
- Маданий мерос объектларини муҳофаза қилиш.⁴³

Булардан ташқари ҳомийлик тижорат ташкилотларига, сиёсий партияларига ва ҳаракатларига пул маблағлари ҳамда бошқа моддий маблағлар бериш, ўзга шаклда ёрдам кўрсатиш, шунингдек уларни қўллаб-қувватлаш ҳомийлик ҳисобланмайди. Бу қонунга кўра сайловолди ташвиқоти ва референдумга қўйилган масалалар бўйича ташвиқот мақсадида ҳомийлик қилиш ва қонунга зид бўлган ҳар қандай фаолиятни ҳомийлик воситасида қўллаб-қувватлаш тақиқланади. Бундай ҳаракатларни амалга оширилган ҳолатларни Ўзбекистон Республикаси Жиноят кодексига асосан жиноий жавобгарликка тортилади. “Жамоат бирлашмалари ёки диний ташкилотларни қонунга хилоф равишда тузиш. Гайриқонуний жамоат бирлашмалари ёки диний ташкилотларини қонунга хилоф равишда тузиш ёки уларнинг фаолиятини тиклаш, шунингдек бундай бирлашмалар ёки ташкилотлар фаолиятида фаол қатнашиш – энг кам иш хақининг эллик бараваридан юз бараваригача миқдорида жарима ёки олти ойгача қамоқ ёхуд беш йилгача озодликдан маҳрум қилиш.”⁴⁴

Бундай ҳаракатларни бугунги кундаги жаҳонда ўзларининг ғаразли ишларини олиб бораётган миссионерлар хайрия ёрдамини кўрсатиш

⁴³ Ўзбекистон Республикаси “Ҳомийлик тўғрисида”ги қонуни 4-модда, Ўзбекистон Республикаси қонун хужжатлари тўплами, 2007й., 17-18-сон.

⁴⁴ Ўзбекистон Республикаси Жиноят Кодекси. Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг ахборотномаси, 7-сон, 1996, 216-модда.

уларнинг қадимий усулларидан бирига айланмоқда. Улар бугунги кунда ҳам моддий-молиявий ёрдам кўрсатишнинг турли шаклларидан усталик билан фойдаланишга ҳаракат қилмоқдалар. Уларнинг “Кўзи ожизлар жамияти”, “Мехрибонлик уйи” каби ташкилотларга хайрия сифатида молиявий кўмак беришга, қариялар уйларига ташкилий ва моддий шаклида ёрдам беришга интилаётганлари ҳам шундай хулоса чиқариш имконини беради. 2003 йили Қирғизистон Бош вазири билан учрашув чоғида, АҚШнинг Юта штати делегацияси раҳбари Рассел Нельсон ўз штатидан Қирғизистонга инсонпарварлик ёрдамининг кўпайтирилиши ушбу мамлакат ҳудудида Мормон черкови фаолияти нечоғлик тез қонунийлаштирилиши билан боғлиқ эканини қайд этган. Ёки бошқа бир мисол. Қозоғистоннинг Қарағанда шахрида 5 та Баптист ва Менонит жамоаларидан иборат миссионерлик қўмитаси 1990-1998- йиллар орасида Қозоғистонга ҳар бири 15-20 тонналик озиқ-овқат маҳсулотлари, кийим-кечак, пойабзал, дори-дармонларни ўз ичига олган инсонпарварлик ёрдамлари ортилган 398 та транспорт жўнатган. Бундан ташқари миссионерлар учун 208 та автомобиль, 2818 нусха диний адабиётлар тақдим этилиб, умумий қиймати 4 миллион немис маркасига teng ёрдам кўрсатилган.

Ўзбекистон Республикаси “Хомийлик тўғрисида”ги қонунига мувофиқ чет эл фуқаролари, фуқаролиги бўлмаган шахслар, халқаро ва чет эл ташкилотлари Ўзбекистон Республикаси ҳудудида ҳомийлар ва кўнгиллилар сифатидаги фаолиятини ушбу қонунга мувофиқ амалга оширишлари мумкин. Чет эл фуқароларининг, фуқаролиги бўлмаган шахсларнинг, шунингдек халқаро ва чет эл ташкилотларининг хомийлик хайрияларидан мақсадли фойдаланиши мониторингини олиб бориш ҳамда бундай хайриялардан мақсадли фойдаланиши устидан назорат қилиш Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Мақкамаси томонидан белгиланадиган тартибда амалга оширилади.

Ўзбекистон Республикаси “Хомийлик тўғрисида”ги қонунига кўра юридик ва жисмоний шахслар ҳомийликни ихтиёрий равишда хамда монеликсиз амалга оширишга хақлидир. Юридик ва жисмоний шахслар ҳомийликни якка тартибда ёки бирлашиб, ҳомийлик ташкилотини ташкил этган ёхуд этмаган ҳолда амалга оширишга хақли. Ҳомийлар ўз ҳомийлик хайрияларидан фойдаланиш мақсадлари ва тартибини белгилашга хақли. Ўзбекистон Республикасида хайрия ташкилотларини ташкил қилиш ва унинг фаолиятини олиб бориш шу қонун хужжатлари билан тартибга солинади. Ҳомийлик ташкилотларини давлат рўйхатидан ўтказиш қўйидаги тартибда ўтказилади: “Ҳомийлик ташкилотларини давлат рўйхатидан ўтказиш қонун хужжатларида белгиланган тартибда адлия органлари томонидан амалга оширилади. Адлия органининг ҳомийлик ташкилотини давлат рўйхатидан ўтказишни рад этиш хақидаги қарори, шунингдек мазкур органнинг давлат рўйхатидан ўтказиш муддатларини бузганлиги устидан судга шикоят қилиниши мумкин.”⁴⁵

Булардан ташқари “Жамоат фондлари тўғрисидаги” (2003йил), “Нодавлат, нотижорат ташкилотлари фаолиятининг кафолатлари тўғрисида”ги (2007йил), “Фуқаролик кодекси” (1997йил), Хайрия ташкилотларини тузиш хақидаги президент хужжатлари ва бошқа шунга ўхшаш меъёрий-хуқуқий хужжатлар билан Ўзбекистонда амалга оширилаётган хайрия ҳаракатлари тартибга солинади ва меъёрий-хуқуқий асоси сифатида хизмат қиласи.

Бугунги кунда Ўзбекистонда бир неча хайрия ташкилотлари фаолият олиб боришади. Булар:

Дару Дар – бу хайрия жамияти бўлиб, дўстлар бир бирларига анжомлар ўзларининг имконияти даражасида, вақтларини хеч қандай фойдани кўзламаган ҳолда бепул тақдим этишади.

⁴⁵ Ўзбекистон Республикаси “Ҳомийлик тўғрисида”ги қонуни, 8-модда, Ўзбекистон Республикаси қонун хужжатлари тўплами, 17-18-сонлари.

Приют уз. Уйсиз бўлган ҳайвонларга ёрдам берувчи хайрия ташкилоти. Унинг ташкилотчиси Исломова Зохида.

“Соғлом авлод учун” халқаро хайрия ташкилоти бўлиб, ахолини ижтимоий-иктисодий, маънавий қўллаб-куватлайди. Асосан болалар саломатлиги йўлида ўз фаолиятларини олиб боришади.

Помоги Азия – хайрия интернет фонди бўлиб, имконият чекланган, кам таъминланган болаларга хайрия ёрдами уюштирилади. Фонднинг асосий мақсади Марказий Осиёдаги болалар муаммоларини ҳал қилиш проектлари воситасида ёрдам кўрсатилади. Болаларнинг жамиятга мослашувчанлиги, ўсиши ва саломатлиги яхшиланишига қаратилган.

“Мехр нури” жамоатчилик фондиди. Ёрдамга муҳтож бўлган аҳоли қатламига кўмак беради.

“Сен ёлғиз эмассан” Республика жамоатчилик болалар фондиди. Бу фонд ота-онаси қамровидан бебаҳра қолган болаларга, кам таъминланган оилалар, болаларига хайрия ёрдамини беради.

“Тошкент” хайрия фондиди. Бу фонд ёрдамга муҳтож аҳоли қатламига ёрдам беради. Фонд Давида Аминова номидадир.

“SOS Ўзбекистон болалар маҳаллалари” Ассоциацияси. Бу Ассоциацияси Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг қарорига асосан 1997 йилда ташкил этилди. Унинг фаолияти Ўзбекисон Республикаси халқаро келишуви ва SOS Kinderdorf International халқаро хайрия ташкилотининг низомига асосланади. Бугунги кунда бу ташкилотга 132 та давлат аъзо бўлиб кирган.

“Маҳалла” Республика хайрия фондиди. Фонд асосан маҳаллалардаги кам таъминланган оилалар, боқувчисини йўқотган қариялар билан шуғулланишади.

Булардан ташқари Ўзбекистон мусулмонлари идораси ҳузурида муқаддас қадамжойларни сақлаш ва обод этиш хайрия жамғармаси, “Нуроний” жамғармаси ва шунга ўхшаш бир неча фондлар фаолият олиб боришмоқда.

Республикамизда бугунги кунда хайрия фондлари орасида 2004 йил феврал ойида ташкил топган “Ўзбекистон маданияти ва санъати форуми” жамғармасининг олиб бораётган хайрли ишлари алоҳида эътирофга сазовар. Жамғарма фаолияти ўзбек халқининг бой маданий мероси, миллий анъаналарини қайта тиклаш, етакчи жамоатчилик ва маданият арбобларининг ижодий салоҳиятини бирлаштириш, ёш истеъдод ва иқтидор эгалари, ижодкор сулолаларни қўллаб-куватлашга қаратилган. Жамғарма Ўзбекистоннинг ноёб миллий маданияти, бой тарихий мероси ҳамда турфа замонавий санъати ҳақида объектив маълумотларни жаҳон ҳамжамиятига етказади ҳамда, ўз навбатида, мамлакатимиз жамоатчилигини жаҳон маданиятидаги ўзгаришлар билан таништиради. Фонд Форум мамлакатлар ва турли миллий бирлашмалар ўртасида ижтимоий-гуманитар ва умуминсоний алоқаларни йўлга қўйиш мақсадида дипломатик ҳамда жамоат ташкилотларининг кучларини бирлаштиришга алоҳида эътибор қаратади.

Жамғарма фаолиятининг асосий йўналишлари қуйидагилардан иборат:

- Маданият ва санъат;
- Ёшлар ва таълим;
- Соғлиқни сақлаш ва ижтимоий лойиҳалар;
- Болаларга қаратилган лойиҳалар;
- Грант кўмаги;
- Халқаро фаолият;
- Спорт;
- Анжуманлар. Илмий-тадқиқот ва ноширлик фаолияти.

Фонд Форум хайрияга йўналтирилган қуйидаги тадбирларни амалга ошириб келмоқда:

Мехрибонлик уйлари тарбияланувчиларига ёрдам

Болалар уйи тарбияланувчиларини қўллаб-куватлаш, уларни озиқ-овқат маҳсулотлари, ўқув қуроллари, зарур анжомлар билан таъминлаш. Мехрибонлик уйлари тарбияланувчиларига ёрдам лойиҳаси “Болалик учун” хайрия кечасида тўпланган маблағ ҳисобига бутун республика бўйлаб ўтказилади.

Имконияти чекланган инсонларга кўмак

“Аёллар кенгashi” РЖБ ва Ўзбекистон маҳсус олимпия ўйинларининг биргаликдаги лойиҳалари имконияти чекланган болаларни қўллаб-куватлашга қаратилган. Улар орасида спорт мусобақалари, ногиронлар ўртасидаги футбол ўйинлари, Тошкент шаҳрида Тинчлик кунининг нишонланиши каби тадбирлар энг ёрқинлари бўлиб, имконияти чекланган болалар учун маблағ йиғишга йўналтирилган.

Байрам кунларига бағишлиланган хайрия акциялари

Байрам кунларига бағишлиланган тадбирларни амалга ошириш борасида сўз кетганда, Наврӯз байрами арафасида ўтказиладиган хайрия акцияси, “Устоз ва мураббийлар куни” 8-март хотин-қизлар байрами, “Хотира ва қадрлаш куни” Болаларни ҳимоя қилиш куни ва Янги йил байрамини санаб ўтиш мумкин.

Бенефициарлар: 20 000 кишидан ортиқ

1000 та никоҳ ва 1000 та суннат-тўй» хайрия акцияси

Бир йил мобайнида ўтказилган акция иштирокчилари учун тўй маросими ўтказишга қийналаётган жуфтлар, Суннат тўйлари учун эса ижтимоий ҳимояга муҳтож оиласалар ва Мехрибонлик уйлари тарбияланувчилари бўлган болалар саралаб олинди. Бу ташабbusни худудлардаги ҳомийлар, вилоят, шаҳар ва туман ҳокимликлари, “Маҳалла”

жамғармасининг вилоят ва туман бўлинмалари қўллаб қувватладилар. Бутун Ўзбекистон бўйлаб, 2 159 тантана нишонланди. Мустаҳкам оила иилида 952 та оила қурилиб, 1207 нафар болаларга суннат тўйлари ўтказилди.

“Болалик учун” хайрия кечаси

Лойиҳадан кўзланган мақсад: Балдан тушган маблағ оналик ва болаликни муҳофаза қилиш, болаларнинг ижодий имкониятларини очиш, иқтидорли йигит-қизларни қўллаб-қувватлашга сарф этишdir.

Республика бўйлаб бепул тиббий текширувлар

«Аёллар кенгаши» РЖБ ва «Ҳаёт учун» кўкрак бези саратони бўйича миллий Уюшмаси ҳар йили КБС ташхиси бўлган аёлларни қўллаб-қувватлаш мақсадида турли хайрия лойиҳаларини амалга ошириб келмоқдлар. Хайриядан тушган маблағ аёлларга дори-дармон тарқатишга, маҳаллий ва чет эл клиникларида бепул операциялар ўтказишга, кўкракни мустақил равишда текшириш бўйича ахборот йўриқномалари ва буклетлар ишлаб чиқишига сарфланади.

Ҳаёт учун!» хайрия форум-марафони

“Ҳаёт учун!” хайрия форум-марафони Гулнора Каримова ташаббуси билан 2010 йилдан бери ўтказиб келинади. У юртимиздаги шу йўналишда ўтказиладиган энг йирик лойиҳалардан бири бўлиб, ҳар йили ўн минглаб иштирокчиларни бирлаштиради. Форум-марафон ташкилотчилари: Фонд Форум, “Аёллар кенгаши” РЖБ, “Ҳаёт учун!” кўкрак бези саратони миллий уюшмаси.

Форум-марафондан кўзланган асосий мақсад – кўкрак бези саратонига қарши кураш борасидаги долзарб муаммоларни бартараф этиш, хусусан, мамлакатимизнинг барча ҳудудларида аёллар учун тиббий текширув акцияларини ўтказиш, касалликни даволаш учун дори-

дармонлар ҳарид қилиш мақсадида маблағ тўплашдир. Форум-марафонни ўтказишдан тушган маблағ эвазига ҳар бир вилоятда тиббий текширувлар ўтказилиб, уларда мутахассислар саратон касалликларининг олдини олиш мақсадида ҳар йили тиббий текширувдан ўтиш кераклиги ҳақида аёлларни огоҳлантирадилар, бепул маммография ва онкологик текшрувлар, УТТ-диагностикасини ўтказадилар, зарур дори-дармонлар билан таъминлайдилар.

“Ҳаёт учун! хайрия футбол ўйини

2012 йилнинг 23 апрель куни илк маротаба ўтказилган “Ҳаёт учун!” футбол ўйини “Jar” стадионида ўн минг кишини тўплади! Мухлис ва томошабинлар “Келажак овози” ёшлар ташабbusлари маркази фаоллари ва таниқли хонандалар ҳамда актёрлар ўртасидаги ҳақиқий спорт шоусининг гувоҳи бўлишди. 2013 йилги бу хайрия футбол ўйини “Бунёдкор” футбол майдонида бўлиб ўтди.

П боб Мустақил Ўзбекистон ҳудудида хайриянинг ижтимоий-маданий ҳодиса сифатидаги йўналиши ва асосий шаклининг таркиб топиши

2.1. “Соғлом авлод учун” ҳалқаро хайрия жамғармаси фаолиятининг социологик таҳлили

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 1993 йил 23 апрелдаги Фармонига биноан “Соғлом авлод учун” ҳалқаро хайрия жамғармаси ташкил этилди. Фармонга кўра: “Келажак авлоднинг саломатлигини таъминлаш, оналик ва болаликни муғофаза қилиш, болаларнинг жисмоний, ақлий ва маънавий камол топиши учун қулай шарт-шароит яратиш мақсадида ва меҳнат жамоалари, саноат корхоналари, жамоат ташкилотлари, бир қанча хорижий компаниялар ва фирмаларнинг кўпдан-кўп мурожаатларини эътиборга олиб ҳукуматга қарашли бўлмаган “Соғлом авлод учун” ҳалқаро хайрия жамғармаси ташкил этилсин.”⁴⁶ Жамғарманинг кўп қиррали фаолияти Қорақалпоғистон Республикаси, вилоятлар ва Тошкент шаҳридаги 14 та минтақавий филиал ва 100дан ортиқ таянч маскани фаолияти ҳисобига таъминланмоқда. Булар жамғарма устави ва Низомида кўрсатилган мақсад ва вазифаларни жойларда амалга оширувчи минтақавий бўғин ҳисобланади. Жамғарма ўз фаолияти доирасида ҳукуматга киритган таклифлар асосида 1993-2003 йиллар мобайнида Вазирлар Маҳкамасининг 9 та Қарори ва 1 та фармойиши қабул қилинди. Жамғарма мақсадлари жисмоний бақувват, маънан етук, руҳан тетик фарзандлар тарбиялашни таъминлаш, оналик ва болаликни муғофаза қилувчи ташкилотлар фаолиятини мувофиқлаштириш, оилаларда соғлом авлоднинг туғилиши ва тарбияланиши учун юксак масъулият

⁴⁶ Каримов И.А. “Ҳукуматга қарашли бўлмаган “Соғлом авлод учун” ҳалқаро хайрия жамғармасини ташкил этиш тўғрисида”ти фармони, Тошкент, 1993 йил 23 апрель.

психологиясини шакллантиришда кўмаклашишдан иборат. Зеро Президент И.А.Каримов шундай дейди: “Барча эзгу ниятларимизнинг марказида фарзандларимизни ҳам жисмоний, ҳам маънавий соғлом ва баркамол қилиб ўстириш, уларнинг баҳту-саодати, фаровон келажагини қуриш, дунёда ҳеч кимдан кам бўлмайдиган авлодни тарбиялаш орзуси туради ”⁴⁷ Жамғарманинг вазифалари Республика аҳолисини генофондини яхшилаш, оналик ва болаликни муҳофаза қилиш билан шуғулланувчи жамоат ташкилотининг куч-ғайратларини мувофиқлаштириш; Республиkanинг барча худудида ва айниқса экологик мувозанат бузилган минтақаларда оналик ва болаликни муҳофаза қилишнинг барқарор асосини яратишга қаратилган комплекс илмий, техник, ишлаб чиқариш, ташвиқот-профилактик ва бошқа хил дастурларни ишлаб чиқиш ва амалга оширишга кўмаклашиш; ёш авлод соғлиғини сақлаш ва мустаҳкамлаш асосида йўналтирилган ва ўзбек халқининг интелектуал, яъни маънавий ва маърифий савиясини тубдан ошириш асосини таъминловчи тадбирларни амалга ошириш; туғруқхоналар ва болалар муассасаларининг моддий-техник негизини мустаҳкамлашга ҳар томонлама кўмаклашиш, бу соҳадаги илгор ютуқларни тиббий ва умумтаълим муассасалари амалий фаолиятига жорий қилиш, уларни замонавий ускуналар билан жиҳозлашга кўмаклашиш ва Ўзбекистонда тегишли корхоналар яратиш ҳисобига уларни янги самарали даволаш воситалари билан таъминлаш; соғлом турмуш тарзи тўғрисида, баркамол авлодни тарбиялаш ва инсон яшashi учун қулай муҳитни яратиш хақидаги жамоатчилик фикрини шакллантириш; аҳолини соғломлаштириш, оналик ва болаликни муҳофаза қилиш муаммолари билан шуғулланувчи мулкчилик шакли турлича бўлган ташкилотлар, фирмалар моддий асоси ривожланиши ва мустаҳкамланишига кўмаклашиш ва бу борада уларга ташкилий ва ҳукуқий ёрдам кўрсатиш; туғруққа ёрдамлашувчи ва болалик

⁴⁷ Каримов И.А. “Баркамол авлод орзуси”, “Ўзбекистон”, Тошкент, 2010 йил, 16-бет.

мухофазаси билан шуғулланувчи ташкилот ва муассасаларнинг моддий асосини кенгайтириш мақсадида чет эл инвестицияларни жалб қилишга имконият туғдириш; чиқарилишини яхшилаш ва ташкил этишга қўмаклашиш: болалар ва оналар учун саноат асосида маҳсус таомлар ишлаб чиқарилишига; оналик ва болаликни мухофаза қилиш муаммоларини ўрганиш, генофондини мустаҳкамлаш соҳасида халқаро ҳамкорликни, демографик ва социологик тадқиқотларни ривожлантириш ва чуқурлаштиришга қўмаклашиш, шу мақсадда БМТ ва бошқа халқаро ташкилотлар ҳамда хорижий мамлакатларнинг фан, иқтисодиёт, сиёsat соҳасидаги етакчи арбоблари билан ҳамкорлик қилиш. Ҳозирги вақтда жамғарма қўйидаги йўналишларда ўз фаолиятини амалга оширмоқда:

- Аҳолини тиббий маданиятини ошириш;
- Оналик ва болаликни мухофаза қилиш;
- Оила, оналик ва болаликни мухофаза қилишни методик таъминлаш;
- “Мехрибонлик” уйлари, маҳсус болалар муассасалари ва кам таъминланган оилаларга мурувват ёрдамини кўрсатиш;
- Ёш оилаларни потранажга олиш;
- Истеъдодли болаларни қўллаб-қувватлаш;
- Аёллар ва болалар дам олишини ўтказиш учун шарт-шароитлар яратиш;
- Халқаро ҳамкорлик.

“Соғлом авлод учун” хайрия жамғармаси қўйидаги асосий дастурлар асосида фаолият олиб боради:

1. Тиббий қўмак
2. Халқаро ҳамкорлик
3. Мехр-мурувват
4. Маданий-маърифий
5. Ўқув соғломлаштириш
6. Спорт

Тиббий ижтимоий потранаж дастури асосида бир неча мақсадларни амалга оширади. Бу тизим 1996 йилдан бошлаб фаолият олиб бормоқда. “Ўзбекистон Республикасида тиббий-ижтимоий патранаж тизими тўғрисидаги Низом тасдиқлансин ва “Соғлом авлод учун” ҳукуматга қарашли бўлмаган ҳалқаро хайрия жамғармасининг Қорақалпогистон Республикасида, хар бир вилоятда ва Тошкент шаҳрида кўчма ижтимоий-тиббий ёрдамни ташкил этиш учун жамғарма маблағлари ҳисобидан “Соғлом авлод учун” жамғармасининг ҳудудий бўлимларига ҳамда тиббий-ижтимоий марказга 15 та ихтисослаштирилган автоамбуланслар ажратиш тўғрисидаги таклифи қабул қилинсин.”⁴⁸

Тиббий-ижтимоий патронаж куйидаги мақсадларни амалга оширади: оиласарнинг ижтимоий шароити ундаги психологик муҳит, оила аъзоларининг соғлиғи ва айниқса туғиши ёшидаги аёллар, болалар ва қарияларнинг соғлиғини ўрганиш, ижтимоий, тиббий, психологик ёрдам ҳамда ижтимоий – ҳуқуқий муҳофазага муҳтому аёллар ва болаларни ўз вақтида аниқлаш. Оила жамиятнинг ажралмас бир бўғини. Оила саломатлиги давлат равнақидир. Бу борада мамлакатимизда жуда хам катта ишлар қилинмоқда. Мана биргина ўтган 2012-йил “Мустаҳкам оила йили” ва 2013-йил “Обод турмуш йили ”деб эълон қилинди. Шу йиллар асосида ишлаб чиқилган давлат дастурларида хам соғлом авлодни тарбиялаш, ижтимоий ҳимояга муҳтоҷ аҳолига ҳар томонлама кўмак кўрсатиш борасида бир қатор хайрли ишлар амалга ошириш белгиланган. “Соғлом авлод учун” жамғармасининг кўчма бригадалари мутахассислари томонидан 1996 йилдан 2012 йилгача:

“ – 3,3 млн.дан ортиқ ижтимоий ҳимояга муҳтоҷ аҳоли қатламларига(аёллар, болалар ва ўсмирлар) тиббий маслаҳатлар берилди;

⁴⁸ Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳвамаси қарори. Ўзбекистон Республикасида тиббий-ижтимоий патронаж тизимини ташкил этиш тўғрисида, Тошкент, 1996 йил.

- Республикализнинг энг чекка худудларида истиқомат қилувчи 539 026 оиласарнинг тиббий-ижтимоий ҳолати ўрганилди;
- Аҳолига доимий равишда мурувват ёрдамлари кўрсатиб келинмоқда.”⁴⁹

Жамғарманинг ижтимоий ёрдам дастури қўйидагиларга қаратилган:

- Ижтимоий ҳимояга мухтоҷ болалар ва фертиль ёшидаги аёлларга манзилли мурувват ёрдамини кўрсатиш;
- Болалар ёрдамчи муассасалари ҳамда тиббий-ижтимоий муассасаларнинг моддий-техника базасини мустаҳкамлаш;
- Ногиронларни ҳаракат воситалари ва бошқа ҳаётий зарур воситалар билан таъминлаш.

Жамғарма гуманитар ёрдам дастури асосида ҳар йили кам таъминланган аҳоли қатламига хайрия миссияси жўнатилади. 2009 йилнинг ярим йиллиги яъни 6 ойи мобайнида умумий миқдори 1534,7 минг АҚШ доллари ва 28629,7 минг сўм, 2010 йилнинг 3 ойида 12 та гуманитар ёрдам жўнатмаси жўнатилиб, унинг умумий суммаси 1516,2 минг. АҚШ доллари ва 51857,2 млн. сўм, 2011 йилнинг 6 ойида умумий миқдори 9567,8 минг АҚШ доллари ва 245692,3 млн.сўмга тенг келадиган 34 та ёрдам жўнатмаси, 2012 йилда умумий миқдори 423,2 минг АҚШ доллари ва 26 777 минг сўм биргина “Саломатлик поезди” орқали, 2013 йилнинг апрел ойида 11 998,7 минг сўмга тенг мурувват юклари жўнатилди. Ушбу йўналишдаги фаолият негизида Жамғарма бир неча йиллардан бери республиканизнинг узоқ худудларида истиқомат қилувчи ижтимоий ҳимояга мухтоҷ аҳолига гуманитар ёрдам кўрсатиш мақсадида “Саломатлик поезди”ни йўлга кўйган. 2009 йилнинг 6 апрелидан 14 апрелига қадар “Ўзбекистон темир йўллари” АК ва Республика Соғлиқни

⁴⁹ Хукуматга қарашли бўлмаган “Соғлом авлод учун” халқаро хайрия жамғармасининг 20 йиллигига бағишлиланган Соғлом авлод-Ватан келажаги шиори остидаги журнал. Тошкент, “Sano-standart”МЧЖ, 2013 йил, 8-бет.

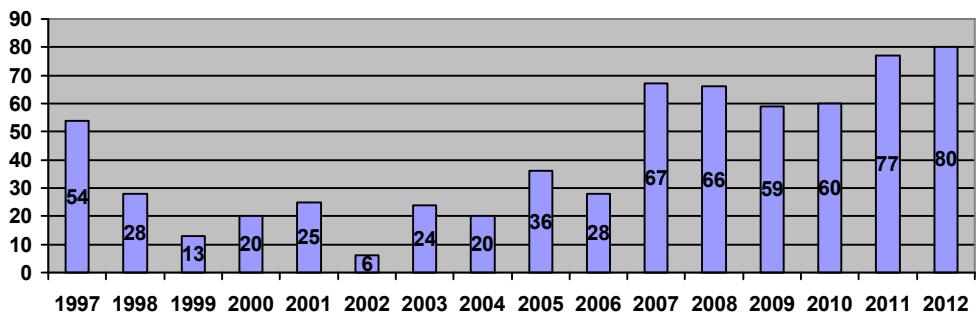
сақлаш, меҳнат ва ижтимоий муҳофазалаш вазирликлари, “Аёллар жамоати” ташкилоти билан ҳамкорликда ҳар йили ташкил этиладиган “Саломатлик поезді” акциясининг навбатдаги турини амалга оширди. Поезд Навоий вилоятига юборилди ва Тинчлик-Конимех-Бузубой-Учқудук бўйлаб ҳаракатланди. 5709 аҳоли тиббий кўрикдан ўтказилди. 2011 йилнинг 6 дан 12 апрелига қадар “Саломатлик поезді” яна Навоий вилояти бўйлаб ҳаракатланди. 1956 фуқаро ва 23 ташкилот ижтимоий кўмак олди. Умумий миқдори 927,1 млн. сўм бўлган озиқ-овқат ва кийим-кечак тарқатилди. Шу йилнинг 23 дан 28 майга қадар Сурхондарё ва Қашқадарё вилоятларига навбатдаги саломатлик поезді жўнатилди. Кам таъминланган оиласлар, алоҳида ҳудудлар Сариосиё, Узун, Олтинсой, Шўрчи, Ангор, Қумқўрғон ва шунга ўхшаш туманларда яшовчи аҳолига 600 миқдорида озиқ-овқат ва 52 та ногиронлик коляскаси кўринишида ижтимоий ёрдам тарқатилди. Умумий миқдорда Сурхондарё вилоятига 25 612,8 млн. сўмга teng келадиган ижтимоий ёрдам берилди. Қашқадарё вилоятида 50 кишига ногиронлик коляскаси, 14 ташкилот хайрия кўмагини олди. 2011 йилнинг 9 ойи мобайнида 2 780 та хайрия тадбирлари ўтказилди. 2012 йилда хам “Соғлом авлод учун” жамғармаси ўзининг Низомида белгиланган функционал фаолиятини, энг аввало, мамлакатимиз фуқароларига гуматитар ёрдам кўрсатишни изчиллик билан давом эттириди. Жамғарма шу йилнинг 24-31 март кунлари “Саломатлик поезді” акциясининг навбатдаги турини амалга оширди. Бу поезд Навоий вилоятининг экологик жиҳатдан нобоп ҳудудлари (Бузовбой - Учқудук-Қизилқудук – Мустақиллик - Қара-Қата – Конимех - Тинчлик) га жўнади. Жамғарма инсонпарварлик ёрдами сифатида умумий қиймати 26 777 минг сўмлик озиқ-овқат маҳсулотлари, кийим-кечак, ётар жой буюмларидан ташқари қиймати 423,2 минг АҚШ долларига teng медикаментлар, витаминалар, гигиеник воситаларини тарқатишиди. Хайрия акциясини амалга ошириш давомида 1.991 фуқарога ва 26 та вилоят миқёсидаги муассасага гуманитар ёрдам кўрсатилди. Саломатлик поезді Сурхондарё

ва Қашқадарё вилоятларида ҳам бўлди. Қашқадарё вилоятининг Қамаши, Косонсой, Яккабоғ туманларида истиқомат қиласидан 200 та оилалар озиқ-овқат билан таъминланди. Ҳаммаси бўлиб Қашқадарё вилоятида 17 муассасага умумий қиймати 11.804 минг АҚШ долларига тенг бўлган дори-дармонлар, кийим-кечак, санитария-гиgieneа воситалари, озиқ-овқат маҳсулотлари тарзида инсонпарварлик ёрдами кўрсатилди. Сурхондарё вилоятида эса 816 нафар аҳолига хайрия сифатида дори-дармон, озиқ-овқат, кийим-кечак ва санитар-гигиеник воситалар берилди. Сурхондарё ва Қашқадарё вилоятларига умумий миқдорда 392.600 минг долларли ва 31.5 миллион сўмлик мурувват ёрдами кўрсатилди. Газета мухбирининг хабар беришича “Қашқадарё ва Сурхондарё вилоятларида ётказилган хайрия акцияси мобайнида жами 392,6 минг АҚШ доллари ва 31,5 миллион сўмлик инсонпарварлик ёрдами ажратилди.”⁵⁰

Халқаро хайрия жамғармаси буғунги кунда кўпгина хорижий давлатлар билан ҳамкорлик ишларини олиб бориб, турли соҳалардаги хорижий мутахассисларни Ўзбекистонга жалб қиласидан. Бу хорижий давлатлардаги хайрия ташкилотлари Ўзбекистонга хайрия қўмаги билан мурувват юкларини жўннатишмоқда. Асосан жамғарма АҚШ, Корея Республикаси, Туркия Республикаси, Россия Федерацияси, Финландия, Германия, Малайзия, Буюк Британия ва Миср Араб Республикаси билан ўзининг самарали ҳамкорликларини олиб бормоқда. 1997-2012 йиллар давомида Ўзбекистонга жалб қилинган хорижий давлатларнинг мурувват юклари қўйидаги кўрсатгични беради:⁵¹

⁵⁰ “Қишлоқ хаёти” газетаси эълон қилинган Дилафрўз И момованинг “Авлодлар баркамоллигига қаратилган хайрли тадбирлар” номли мақоласидан, 2012, 26.06. да чиқкан сони.

⁵¹ Хукуматга қарашли бўлмаган “Софлом авлод учун” халқаро хайрия жамғармасининг 20 йиллигига бағишинланган журнал. Тошкент, 2013.

Бундан кўриниб турибдики, жўнатилган хайрия юклари 2012 йилда энг катта кўрсатгични, 2002 йилда энг паст кўрсатгични берди. Жами 663 та мурувват юклари жўнатилиб, ўртacha миқдор 41тани ташкил қилади. 2008-2012 йиллар мобайнида Корея Республикасининг KOFIN Корея Халқаро соғлиқни сақлаш жамғармаси, Ин Ха Университети Госпитали, “JCI Korea” Халқаро ёшлар ташкилоти, “Save the Children” Халқаро ташкилоти, Сеул Миллий Университети Госпитали, “Ча” Университети қошидаги “Пундан Ча” госпитали билан ҳамкорлик ишларини олиб бормоқда. KOFIN Корея Халқаро соғлиқни сақлаш жамғармаси билан ўзаро ҳамкорлик алоқалари доирасида Жамғарма қошидаги Тиббий-ижтимоий патранож марказини реорганизация қилиш бўйича лойиҳа амалга оширилди. Лойиҳага қўра Марказнинг янги биноси қурилиб ишга топширилди, Марказ янги замонавий техник воситалар билан жиҳозланди. Бундан ташқари, Марказнинг ходимлари ўз касбий малакасини ошириб олишга муваққат бўлдилар. Лойиҳанинг умумий қиймати 560.0 минг АҚШ долларига тенг бўлди. Жамғарма Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Тараққиёт ва фаровон хаёт қуриш” давлат дастури ва ижтимоий-сиёсий давлат вазифасини бажариш мақсадида тиббиёт, ижтимоий, таълим проектлари, аҳоли катламини, болалар ва аёллар ҳимояси ва соғлом хаётнинг тарғиботи масаласида хорижий давлатлар ҳамкорлиги ижтимоий-маданий ва илмий-техник доирасида амалга оширилади. Илмий-техник ҳамкорлиги доирасида 2009 йилда Ўрта Чирчикдаги болалар шифохонаси капитал ремонт ва тиббий-техник жиҳозлар билан таъминланди. Унга умумий миқдорда 289 359 АҚШ доллари сарфланди. 2010 йилнинг 25 августида

Сеул миллий университети госпитали, Ўзбекистон Республикаси Соғлиқни Сақлаш вазирлиги ҳамда “Соғлов авлод учун” халқаро нодавлат хайрия жамғармаси ўртасида келишув имзоланди. Сеул Миллий Университети Госпитали мутахассислари томонидан 1 587 киши текширилди.

Ўзбекистон Республикаси вилоятларидан келган туғма юрак нүқсони ташхиси қўйилган 50 нафар болаларга ташхис консультатив-диагностик ёрдам кўрсатилди. Туғма юрак нүқсони ташхиси қўйилган 10 нафар бола жарроҳлик йўли билан даволанди. 2011 йилда эса худди шу касаллик билан 11 нафар бола жарроҳлик йўли билан даволаниб оиласи бағрига қайтарилиди. Ўзбекистон Республикаси Соғлиқни сақлаш вазирлиги Тошкент Педиатрия тиббиёт институтига гуманитар ёрдам асосида 10,0 минг АҚШ долларига teng сунъий Қон айланиш аппарати топширилди. Германиянинг Фризендорф Интернешнл халқаро жамғармаси билан ҳам самарали ҳамкорлик ишларини олиб бормоқда. Бунинг натижасида 2002-2012 йилларда Ўзбекистон Республикасидаги 206 нафар бемор болалар Германиянинг нуфузли касалхоналарида даволаниш учун жўнатилган. АҚШнинг “Амери Керз” халқаро ташкилоти ҳам ҳар йили Ўзбекистонга ўзининг мурувват юкларини жўнатиб туришади. Мана масалан, 2009 йилда мурувват юкларининг сони 7 та бўлган бўлса, 2010 йилда 16 тага кўтарилиди. 2011 ва 2012 йилларда умумий 35 та хайрия жўнатмаси жўнатилган. 2011 йил 22 февралда Туркия ҳамкорлик ва тараққиёт идораси – “ТИКА” билан имзоланган қўшма лойиҳаларни амалга ошириш хақидаги келишувга биноан 2011 йилда Тиббий-ижтимоий фонд хоналари 8 000,0 минг сўмлик янги мебел ва тиббий жиҳозлар билан таъминланди. 2011 йилнинг 23 майдаги 10 июнига қадар Туркиянинг Анқара шаҳридаги Оммавий ахборот воситалари ва маърифатнинг аҳоли репрадуктив саломатлигини оширишдаги роли мавзусида машғулотлар ва ўкув семинари ташкил этилди. Амалга оширилаётган ҳамкорликларнинг ҳаммаси жамғарманинг фаолиятидан келиб чиқиб, Ўзбекистон Республикасининг қонун ҳужжатларида кўрсатилган аҳолининг турмуш

тарзини яхшилаш ва давлатнинг ижтимоий-иктисодий тенденциясини кўтаришни амалга ошириш учун қилинган ҳаракатлар десак, яна бир томондан инсонпарварлик нуқтаи назаридан, ахолининг кам таъминланган қатламига кўмак бериб савобли, хайрли ишларни амалга оширишdir.

Жамғарманинг маданий-маърифий дастурлари турли кўрик танловлар, кўргазмалар ва фестивалларни ташкил этиш билан юзага чиқади. Бу дастурдан кўзланган мақсад ёш авлодни маънавий етук бўлишини таъминлаш ва психологик ёрдам беришdir. Зеро маънавиятли инсонгина хайрли ишларга қўл уради. Шундай экан бу соҳада хам жамғарма ўзининг бир неча хайрли ишларини амалга ошириб келмоқда.

Умум таълим мактаб ўқувчилари ўртасида:

- “Санъат ғунчалари” ёш мусиқачиларнинг анъанавий кўрик-танлови (1997 йилдан буён);
- “Ер куррасида тинчлик” анъанавий расмлар кўрик-танлови (1997 йилдан буён);
- “Наврўз садолари” Республика кўпвозли миллий чолғу ансамбль ва оркестр фестивали (2007 йилдан буён);

Махсус-интернет ва “Мехрибонлик уйлари” тарбияланувчилари ўртасида:

- “Камалак жилоси” Республика анъанавий расмлар кўрик-танлови

Ногирон болалар ўртасида:

- “Мафтункор ранглар жилоси” халқара кўрик танлови

Ёш авлодни ақлий, маънавий ва жисмоний ўсишини таъминлаш мақсадида 2009 йилнинг 6 ойи мобайнида 318 та маданий тадбирлар ўtkазилди. Бу кўrsatгич 2008 йилдагига қараганда 16,4% ўsganлигини англатади. 2009 йил 20 марта Успенский номидаги мусиқа академик лицейида Республика ва халқаро кўрик танлов ғолибларининиг иштирокида хайрия концерти уюштирилди. Бунда иштирок этган болажонлар маънавий озиқа олиб, дўстлар орттиришдилар. Шу йилнинг 25 дан 28 мартаcha Анъанавий Республика мусиқа танлови “Санъат

тунчалари” бўлиб ўтди. Конкурсда 9-14 ёшдаги 80 та болалар иштирок этишиди. 2009 йилнинг 8 апрелида Тошкентнинг 2 200 йиллиги муносабати билан “Озод юртнинг обод пойтахти” номли мусиқа танлови ўюштирилди. Умумий суммаси 37,2 млнга teng совғалар улашилди. 2009 йилнинг 6 ойи мобайнида умумий миқдори 13346,5 млн сўмга маданий тадбирлар ўтказилди. 2010 йилда ўтказилган маданий тадбирлар сони 1 504 та бўлиб, ўсиш 2009 йилга қараганда 10,5%ни ташкил қилди. “Баркамол авлод йили” давлат дастурининг 94-пуктига кўра “Аҳоли кенг дорасини, энг аввало, болалар ва ўсмирларнинг маданий ва тарихий меросдан фойдаланиш ва улар билан танишиш имкониятини кенгайтириш”⁵² мақсадида 75та Сирдарёдан жами 225 та кўп болали оиласлар ва инвалид болаларни Тошкент Зоопарки, Цирк, Темурийлар тарихий музейига саёҳат уюштирилди.

Соғлом ва носоғлом болалар иштирокида хайрия акцияси ўтказилиб, “Буратина” спектакли намойиш этилди. Акция давомида болаларга 342,2 млн. сўмлик совғалар улашилди. 12 дан 21 февралга қадар В. Успенский номидаги мусиқа академик лицейининг ўкувчиси Сайдкаримов Жамшид V Халқаро болалар ва ўсмирлар конкурс-фестивали “Окно в Европу”да иштирок этиб I даражали диплом билан тақдирланди. Бу борада жамғарма 480 минг сўм миқдорида моддий ёрдам кўрсатди. Талантли ёшларни юзага чиқариш хам бу жамғарманинг олдига кўйган мақсадларидан биридир.

2011 йилда 2.937 та оммавий-маданий тадбирлар ташкиллаштирилди. Жумладан олганда, 5 январ куни Республика Анкология илмий-амалий марказида янги йилни кутиб олиш мақсадида ёш bemорлар учун байрам дастури ишлаб чиқилди; 7 январ куни Тошкент вилоятининг Зангиота туманидаги болалар колониясида жамғарма Тошкент шаҳар Болалар спортини ривожлантириш жамғармаси билан ҳамкорликда янги йилни кутиб олиш мақсадида колония

⁵² Ўзбекистон Республикаси Президентининг ПҚ – 1271 - сон қарори. “Баркамол авлод йили” давлат тастури тўғрисида. Шу қарорга ишланган илова, “Баркамол авлод йили” Давлат Дастури, Тошкент, 2010 йил.

тарбияланувчилари учун байрам дастури ишлаб чиқилди; 1 март куни “Осиё Медест” номли Болаларнинг кўнгил очар марказида 8-март халқаро хотин-қизлар байрамини нишонлаш муносабати билан республикамиз эстрадасининг таниқли хонандалари ва истеъдодли ёш ижрочилари иштирокида байрам кечаси уюштирилди.; 3 март куни “Алавуддин” номли театрида Ўзбекистоннинг экстремал ва тоғ шароитида уюштириладиган туризм федерацияси билан ҳамкорликда “Арчонок” клубининг иштирокида концерт ўтказилди; 23-25 март кунлари давомида Самарқанд ва Бухоро вилояти ҳокимиятлари ҳамда Республика Халқ таълими вазирлигининг ўзаро ҳамкорлигида Тошкент шаҳри ва Тошкент вилоятидаги мактабларнинг 65 та ўқувчиси учун Самарқанд ва Бухоро шаҳарларига экспкурсия уюштирилди. Қадимги шаҳарларнинг ноёб обидалари билан яқиндан танишиш учун Тошкент шаҳар Яккасарой туманидаги 172 – умутаълим мактабининг ҳарбийлаштирилган синф ўқувчилари, Тошкент вилояти Қиброй туманидаги 2 – умумтаълим мактабининг ўқувчилари, Тошкент вилоятининг ўлкашунослик, экология, спорт тоғ шароитида ўтказиладиган турлари ва туризм мактаблари ўқувчилари, Ўзбекистонинг синхрон сузиш бўйича федерацияси спортчилари ва “Соғлом авлод” газетаси қошидаги “Санъат ғунчалари” деган республика конкурси ўтказди. Бу конкурсада Қорақалпоғистон Республикаси, республикамиз вилоятлари ва Тошкент шаҳридаги мусиқа мактабларининг пуфлаб чалинадиган ва зарбли мусиқа инструментларида куй чаладиган 250 та ўқувчиси қатнашди. Конкурснинг ғолиблари деб топилган 80 та иштирокчисига Жамғарма 1.735.4 минг сўм сарфланди. 28-29 апрел кунлари Республика Халқ таълими ҳамда Маданият ва спорт вазирликларининг қўллаб-қувватлаши туфайли Ўзбекистон Миллий Концерваториясида “Наврўз садолари” деб ном олган Миллий чолғу асбоблари ансамблари ва оркестрларининг IV фестивали ўтказилди. Бу фестивалда жами 335 та киши иштирок этди. Фестивални ташкиллаштириш ва ўтказиш учун жамғарма 326.9 сўм сарфлади. 2 май

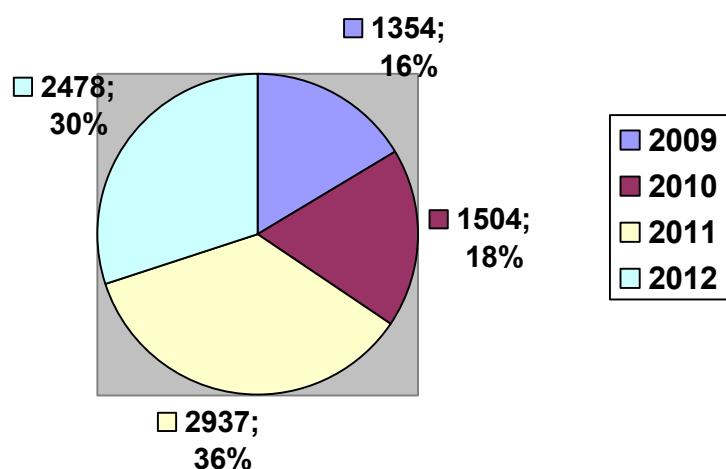
куни Жамғарма Республика Халқ таълими вазирлиги, “Сен ёлғиз эмассан” жамғармаси, Ўзбекистон Республикаси Санъат академияси, Миср маданий маркази билан яқин ҳамкорликда “Камалак жилоси” деб номланган расм конкурсини ташкиллаштириди. Конкурсда бутун республикамизда жами 1 200 та ёш истеъдодли болалар қатнашишди. Конкурсни ташкиллаштириш ва ўтказиш учун жамғарма 500.0 минг сўм сарфлади. 6 май куни Тошкент вилояти Юқори Чирчик туманида А.Яссавий номидаги қишлоқдаги “Ариранг” қариялар уйида 9 май – Хотиралаш ва қадрлаш кунини нишонлаш муносабати билан болалар ансамблари иштирокида хайрия концерти ўтказилди. Ушбу тадбирни ташкиллаштириш ва ўтказиш учун жамғарма 118.9 минг сўм сарфлади. 27 май куни Ўзбекистон Республикасининг Санъат академиясида “Ер куррасида тинчлик” деб номланган расмлар конкурси уюштирилди. Бу тадбирда бутун республикамизда мактаб ўқувчилари мактабгача тарбия муассасаларининг тарбияланувчиларидан 1.500 киши қатнашди. Шулардан 200 киши конкурснинг республика босқичига чиқди. Ушбу тадбирни ташкиллаштириш ва ўтказиш учун жамғарма 342.1 минг сўм сарфлади. 2012 йилда 2 478 та оммавий-маданий тадбирлар ўтказилди. 2012 йил феврал ойида Талабалар шаҳарчасида “Соғлом авлод учун” жамғармаси томонидан 2011 йил Ўзбекисон Республикасига бағишлиб ташкиллаштирилган ғолиб мақола муаллифларини тақдирлаш маросими бўлиб ўтди. Ушбу маросимда “Соғлом авлод таҳририяти” ва жамғарма ҳамкорлигига “Мен ва менинг конституциям” конкурсини З нафар ғолиблари тақдирланди. Ўзбекистон Республикаси Мудофаа вазирлигининг ҳарбий қисмларида хизмат бурчини ўтаётган ҳарбий аёллар ўртасида соғлом турмуш тарзини тарғиб этиш ва уларнинг жамиятдаги ўрнини мустаҳкамлаш мақсадида “Энг гўзал ҳарбий аёл” конкурси уюштирилди. Ушбу конкурсда жамғарма томонидан 10 нафар иштирокчиларига совғалар улашилди. 6-13 март кунлари давомида Самарқанд ва Бухоро вилояти ҳокимиятлари ҳамда Ўзбекистон

Республикаси Ҳалқ таълими вазирлиги ва “Сен ёлғиз эмассан” Республика болалар жамоат фондининг ўзаро ҳамкорлигига Тошкент шаҳри ва Тошкент вилоятидаги мактаблари ва “Мехрибонлик” уйларининг 50 нафар ўқувчилари учун 6-8 май кунлари Бухоро шаҳрига, 12-13 май кунлари эса Самарқанд шаҳрига 100 нафар ўқувчилар учун экскурсия уюштирилди. Бу тадбир учун жамғарма томонидан 4.5 минг сўм сарф қилинди. 24 апрел куни Ўзбекистон Бадиий Академияси биносида ёш рассомлар орасида “Ижодимнинг илҳоми ўзингсан Ватан” расмлар конкурси бўлиб ўтди. “Соғлом авлод учун” жамғармаси томонидан 15 нафар иштирокчига совғалар улашилди. “Соғлом авлод учун” жамғармаси иқтидорли болаларни қўллаб-қувватлаш дастурини давом эттириб, 2012 йил “Санъат гунчалари” конкурсининг ғолиблари Тошкент шаҳри 13—сонли мусиқа мактабининг ўқувчилари И.Муҳмеджоновава Т.Боймуҳаммедовларнинг 26 апрелдан 6 майгача Ўзбекистон Республикасининг Италиядаги элчихонаси кўмагида XXII Ҳалқаро ёш мусиқачилар конкурси “Citta di Barletta”да муносиб иштирокчиларни таъминлади. Шу йилнинг 2 май куни Ўзбекистон Республикаси, “Сен ёлғиз эмассан” жамоат фонди, Ўзбекистон Бадиий Академияси ҳамкорлигига Ўзбекистон Бадиий Академияси биносида “Камалак жилоси” расмлар қўрик танлови бўлиб ўтди. Қўрик танловда 1 500 нафар минтаقا болалар уйларининг тарбияланувчилари иштирок этдилар. Жамғарманинг жами ҳаражати 726.0 минг сўмни ташкил этди. 2012 йил давомида шунга ўхшаш оммавий-маданий тадбирлар ўтказиб келинди. “Обод турмуш йили” Давлат Дастурида белгиланган чора тадбирлар ижросини таъминлаш, ўсиб келаётган ёш авлодни ҳар томонлама баркамол, ақлан етуқ, жисмонан бақувват этиб тарбиялаш, иқтидорли болаларни қўллаб-қувватлаш ва уларни рағбатлантириш мақсадида “Соғлом авлод учун” ҳалқаро хайрия жамғармаси 2013 йилда ҳам кенг оммавий-маданий тадбирларини давом эттириди. Ҳар йили ўтказилиб келинадиган Республика “Мехрибонлик” уйлари тарбияланувчилари ўртасидаги анъанавий “Камалак жилоси” расмлар

кўрик танлови шу йилнинг 8 май куни бўлиб ўтди. “Камалак жилоси” расмлар кўрик танлови 1997 йилдан буён ўtkазилиб келинмоқда. Болаларни санъат ва маданиятга бўлган қизиқишиларини янада оширишга, иқтидорли ёшларни аниқлашга, уларда тасвирий санъат ва бадиий ижодга бўлган қизиқиши ва эътиборни мустаҳкамлашни ўз олдига мақсад қилиб қўйган. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2008 йил 8 июлдаги “Болалар мусиқа ва санъат мактабларининг моддий-техник базасини мустаҳкамлаш ва уларнинг фаолиятини янада яхшилаш бўйича 2009-2014 йилларга мўлжалланган Давлат дастури тўғрисида”ги қарори ижроси ва Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Махкамасининг 2013 йил 4 мартағи 01 10-6-2- сонли ва 18 мартағи 10-6-3-сонли мажлис баёнлари ижросини таъминлаш мақсадида жамғарма томонидан бир қатор тадбирлар ўtkазилиб келинмоқда. Жорий йилнинг 6-8 май қунлари “Наврӯз садолари” кўп овозли миллий чолғу ансамбларининг VI Республика фестивали ўtkазилди. Фестивалда катта оркестр жамоалари билан бир қаторда кичик ансамбл гурухларининг иштирок этиши, республиканизнинг узоқ нуқталарида ҳам мусиқа оламида ижод қилиб келаётган турли ёщдаги ижодкорларни кенгроқ қамраб олинди. 2005 йилдан анъанавий тарзда ўtkazилиб келинаётган ушбу фестивал болалар ва ёшларнинг мусиқий тарбиясига бағишлиланган Давлат дастурини бажариш, шунингдек республиканизнинг келажакдаги маданиятининг ривожи учун миллий чолғуларимиз ижрочиларида етук кадрлар тайёрлашга йўналтирилгандир. Фестивал иштирокчилари мусиқа ва санъат мактаблари, санъат лицей ва коллежлари, олий мусиқа даргоҳларидаги оркестр ҳамда ансамбллар билан биргаликда, профессионал жамоалардан ташкил топгандир. Фестивалда Қорақалпоғистон Республикаси, Тошкент шаҳри ва вилояти, Сурхондарё, Самарқанд, Хоразм, Бухоро, Андижон, Фарғона, Наманган, Жиззах ҳамда Сирдарё каби шаҳар ва вилоятлардан 54 дан ортиқ жамоалар қатнашиб, умумий иштирокчилар сони 1000 нафардан зиёддир. Жамғарманинг 20 йиллиги муносабати билан 2013 12 апрелда

Фарғона шаҳридаги “Юсуфжон Қизиқ Шакаржонов” номли драма театрда “Соғлом авлод – миллат келажаги” мавзусида конференция бўлиб ўтди. Жамғарманинг маданий-маърифий дастури бўйича охирги тўрт йили мобайнида ўтказиб келаётган тадбирларини социологик таҳлили

Маданий-маърифий тадбирлар сони

Бунда кўрсатилишича маданий-маърифий тадбирлар сони тўрт йиллик оралиғидаги тафовутлар аниқланган. 2009-2012 йиллар мобайнида 8273 та фонд томонидан маданий-маърифий тадбирлар ўтказилган. Бунинг замирида ёш авлодни интеллектуал, психологик, маданий-маърифий дунёқарашини ошириш ётади. Бундай тадбирларда кам таъминланган оиласалар фарзандлари, ногирон болалар, меҳрибонлик уйи тарбияланувчилари ва бошқалар катнашиб келишмоқда. Бунинг натижасида қанчадан қанча болалар ўз иқтидорларини намоён қилиб, халқаро кўрик танловларда Ўзбекистон мавқеини ҳимоя қилишмоқда. Бу кўрсаткичлардан ўртacha миқдор 2068 та деб белгиланди. 2009 йилда 1354 та яъни жами фоизнинг 16% ни ташкил қилиб, 2010 йилда 1504 та тадбир ўтказилди. Бу ўтган 2009 йилдагига қараганда 2% кўп дегани. 2011 йилда бу кўрсатгич 2937 тага яъни 48 % га ошди. Умумий тўрт йилликнинг 36% ни ташкил қиласди. 2012 йилга келиб тадбирлар сони 2478 тани ташкил

қилди. Бундай тадбирлар сонининг йилдан йилга ошиб бориши давлатнинг ёш авлод тарбиясига алоҳида эътибор берадётганлиги ва фонднинг ўзига юклатилган вазифаларни ва мақсадларини кенг миқёсда амалга ошираётганлигидан дарак беради.

2.2. “Сен ёлғиз эмассан” Республика жамоатчилик болалар фонди фаолиятининг социологик таҳлили

“Сен ёлғиз эмассан” фонди 2002 йил ноябр ойида Лола Каримова Исломовнанинг ташаббуси билан болаларни ҳимоя қилиш ва аҳолининг кам таъминланган қатламини ижтимоий ҳимоя қилиш мақсадида ташкил этилган. Марказий Осиё мамлакатлари ичидаги Ўзбекистон аҳолиси кўп давлат ҳисобланиб, аҳолининг 45 % ини 18 ёшгача бўлган болалар ташкил қиласди. 2009 йилнинг статистик маълумотларига кўра Ўзбекистон ҳудудида 3500 га яқин болалар меҳрибонлик уйлари тарбияланувчиларидир. Бу болалар 26 та Мехрибонлик уйлари, 2 та болалар шаҳарчасида, 2 та SOS маҳаллаларида, 13 та 6 ёшгача бўлган болалар тарбияланадиган болалар уйида тарбияланиб келади. Фонд республикадаги ҳар бир боланинг жисмоний, маънавий ва ақлий ривожланиши, уларнинг ҳуқуқ ва қизиқишларини ҳимоя қиласди. Шу билан биргаликда кам таъминланган оилаларга хайрия ёрдами беришни ўз вазифаларидан бирига киритган.

Фонд болалар билан боғлиқ бўлган муаммоларни ечиш масаласини мақсад қилиб олган. Мақсадларидан келиб чиқсан ҳолда қуйидаги вазифаларни амалга оширади:

- Болаларнинг ҳуқуқ ва эркинликларини ҳимоя қилиш;
- Боланинг жисмоний ривожланишини таъминлаш;
- Болаларнинг маънавий ва ақлий ривожланиши ҳолатини яхшилаш;
- Болаларга тиббий ва юридик ёрдам кўрсатиш;
- Уларнинг маънавий-психологик ҳолатини яхшилаш.

Фонд асосан ота-онаси қарамоғидан маҳрум бўлган болалар, ногирон болалар, кам таъминланган оилалардаги болаларга ёрдам қўлини чўзади.

“Сен ёлғиз эмассан” Республика жамоатчилик болалар фонди қуйидаги дастурлар:

- Ўқув маркази

- Ижтимоий-психологик ёрдам
- Спорт соғломлаштириш гурухи асосида фаолият олиб боради.

Ўқув маркази меҳрибонлик уйларида тарбия топадиган болаларни ижтимоий ҳимоя қилиш учун ташкил қилиниб, ижтимоий-педагогик таълим берилади. Марказда болаларнинг ақлий ривожланиши учун зарур бўлган шарт-шароитлар доирасида ўрта-максус ва олий таълим муассасаларига киришга турли фанлардан болаларни тайёрлайди. Математика, химия, информатика ва инглиз тилидан машғулотлар олиб борилади. Шу билан биргаликда болалар ўзбек маданияти ва анъналари тарихини ўрганиб боришади. Бу марказда ҳар хил тўгараклар хам фаолият олиб боради. Фонднинг вазифаларидан бири меҳрибонлик уйи битиравчиларини ўз мутахассислиги бўйича ишга жойлаштириш билан хам таъминлийди. Кенжав Бунёд Самарқанд вилоятидан Ўқув марказининг санъат йўналишида шуғулланиб Тошкентдаги Республика рассомчилик коллежини тамомлаб, Тошкент Давлат рассомчилик ва дизайн институтига ўқишига кирди.

Фонднинг ижтимоий-психологик ёрдам дастури болаларга юридик ва психологик ёрдам бериш мақсадида ташкил қилинган. Дастурдаги мақсадларни амалга ошириш учун экспорт гуруҳ ташкил қилинган. Бу гуруҳ аъзоларига психологлар, ҳукуқшунослар, педагоглар киради. Бу дастурнинг асосий йўналишларига қуйидагилар киради:

- Юқори синф битиравчиларини доимий рўйхатдан ўтказиш масаласида ёрдам беради;
- Ота-онаси ва қариндошларидан ажralган болаларни Мехрибонлик уйларига жойлаштириш;
- Мехрибонлик уйи тарбияланувчиларининг хуқуқларини тиклаш;
- Мехрибонлик уйи битиравчиларини уй билан таъминлаш масаласини ҳал қилиш;

- Ишга жойлаштириш масаласини кўриб чиқиш;
- Мехрибонлик уйи битиравчилари, кам таъминланган ва ёрдамга мухтож аҳоли қатламига тиббий- моддий таъминлаш

2009 йил ноябрда дастур асосида фонд болалар уйининг 58 та битиравчиларини яшаш жойи билан таъминлади. 40 та битиравчиларини яшаш учун зарур бўлган тураг жой масаласини ҳал қилинди. Моддий ёрдам сифатида умумий микдори 28 млн.га teng келадиган даволаниш учун зарур бўлган ашёлар хайрия қилинди. Ўзбекистгн Республикаси Халқ таълими вазирлиги билан ҳамкорликда 2005 йилда Спорт-соғломлаштириш гурухи ташкил қилинди. Бундан асосий кўзланган мақсад ёш авлод саломатлигини таъминлаш ва болалар спортини ривожлантириш эди.

Ўзбекистонда болалар билан шуғулланадиган педагогларни таълим ва таълим методлари бўйича малакасини ошириш мақсадида хорижий мамлакатлар билан ҳамкорликда конференциялар ташкил қилинмоқда. Булардан асосий кўзланган мақсад болаларни ижтимоий ҳимоя қилиш.

2005 йил 5-6 май кунлари “Болаларни ижтимоий ҳимоя қилишнинг самарали шакллари ва методи” деб номланган халқаро конференция бўлиб ўтди. Бундан кўзланган асосий мақсад эса Ўзбекистондаги шу соҳада хизмат қилаётган педагоглар ва ходимларнинг малакасини ошириш эди. 2006 йил 15-16 ноябар кунлари “Болаларни ижтимоий ҳимоя қилиш доирасидаги янгиликлар” мавзусида, 2007 йил 29-30 ноябр кунларида “Ўзбекистонда болаларни ижтимоий ҳимоя қилиш соҳасини ривожлантиришининг чора-тадбирлари” мавзусида, 2008 йил 28-29 октябр кунларида “Болаларни ижтимоий ҳимоя қилиш шакллари ривожланишининг замонавий кўринишлари” мавзусида, 2009 йил 26-27 ноябр кунларида “Болаликдан ўсмирликка: ижтимоий ҳимоя, ижтимоий иш ва ижтиоий интеграция”, 2010 йил 1 декабрида умумжахон СПИДга қарши кунига бағишлиланган стол дораси, 2010 йил 12-14 май кунлари

Марказий Осиёда пластик операция мавзуларида халқаро конференция бўлиб ўтди. Бунинг натижасида Ўзбекистонда болалардаги айрим муаммоларни ечиш масаласига доир Ўзбекистон Республикасида қонунлар ишлаб чиқилди . Булар “Болалар ҳуқуқлари кафолати” қонуни, “Оила кўринишидаги болалар уйи хақида”дир. “Сен ёлғиз эмассан” хайрия фондининг оммавий - маданий тадбирларида ёзги каникуль вақтларида болаларни театр, музейлар ва бошқа маданият уйларига саёҳат қилиш анънавий тадбирларни амалга оширади. Миллий ўзбек қўшиқчилари ва таниқли жаҳондаги санъаткорларнинг иштирокидаги ташкиллаштирилган концерт кечаларида ҳам бўлади. Халқаро болаларни ҳимоя қилиш кунига бағишлиланган тадбирларни ҳам анънавий тарзда ўтказиб келинмоқда. 2008 йил май ойида Республикада Ўзбекистондаги болаларнинг форуми бўлиб ўтди. Унда барча вилоятлардан келган 100 ортиқ болалар иштирок этти. Форумдан асосий мақсад янги “Болалар ҳуқуқлари кафолати хақида”ги қонун билан танишиш. Форумда қатнашганлар Ўзбекистон Республикасида бола ҳуқуқларини ҳимоя қилиш мавзусидаги долзарб саволларни муҳокама қилишди. Республикада Фонд ташаббуси билан ўтказиб келинаётган “Болалар ва ўсмиirlар туризми” конференциясининг Ўзбекистон Республикасининг Халқ таълими вазирлиги ҳамкорлигига ўтказиб келинади. Болалар онгини ўстириш, жамоавийлик қўнимасини , Ватанни севиш туйғуларини шакллантириш асосий мақсад қилиб белгилаб олинди. “Обод турмуш йили” Давлат дастурида ҳам белгилаб қўйишича “Жисмоний ва маънавий соғлом, уйғун камол топган ўсиб келаётган авлодни, профессионал, замонавий даражада тайёрланган кадрларни тарбиялаш борасида олиб борилаётган ишларнинг самарадорлигини ҳар томонлама ошириш...”⁵³ Мехрибонлик уйлари тарбияланувчилари ва кам таъминланган оила болалари бу форумга ҳам жалб қилинди. Болалар туризмини ривожлантириш мақсадида чет эл мамлакатларидан меҳмонлар

⁵³ Ўзбекистон Республикаси Президенти Каримов И.А. 2013 йил 14 февралдаги РQ – 1920 – сон қарори. “Обод турмуш йили” Давлат дастури, Тошкент, 2013, (г) банди.

таклиф қилинди. Икки давлатлар ўртасида фикрлар, тажриба кўнималари алишилди. Бу тадбирлардан кўзланган мақсад миллатлар ўртасида тажриба алишиш, тотувликни ва ҳамкорликни мустаҳкамлаш, бола хуқуқлари муҳофазасини таъминлаш ва бошқалар. “Мамлакатда барқарорлик ва хавфсизликни, фуқаролар тотувлигини, миллатлараро ва конфесциялараро тотувликни янада мустаҳкамлаш, инсон хуқуқлари, эркинлиги ва манфаатлари муҳофазасини таъминлаш.”⁵⁴ деб Давлат дастурида белгилаб қўйилди. Мустақиллик йиллари давомида Ўзбекистонда болаларнинг манфаатларини ҳимоя қилиш, уларни камол топтириш соҳасида эришилган натижалар халқаро учрашувларда белгиланган ҳаракатлар дастури ва тавсиялар асосида амалга оширилмоқда. Ўзбекистонда бола хуқуқларини тартибга солувчи Ўзбекистон қонун ҳужжатлари тизимини мамлакат Конституцияси, Оила кодекси, Мехнат кодекси, “Таълим тўғрисида”ги қонуни ва бошқа бир қанча қонунлар ташкил этади.

2010 йил 2 июнда болалар кунига бағищланган байрамона концерт ташкил этилди. Концерт “Хеч қандай бола эътибордан четда қолмайди” шиори остида бўлиб ўтди. Ўтказилган концерт ва болалар расм кўргазмасида хеч қайси бола эътибордан четда қолиб кетмади. Бу тадбирдан асосий мақсад болаларнинг маънавий-психологик дунёқарашини ўстириш. “Хеч қандай бола четда қолмайди” шиори остидаги хафталиқ давомида Тошкент шаҳридаги 21, 22, 23- Мехрибонлик уйларининг 150 та тарбияланувчилари Тошкент вилояти Бўстонлтиқ туманининг тоғли жойларига олиб борилди. Экологик тоза бўлган бундай ҳудудларда болаларнинг жисмоний соғлом бўлишларига алоҳида таъсири бор. Бундан кўзланган мақсад ҳам табиат қўйнида болаларни тоза ҳаво танга даво шиори остида олиб бориш эди. Шу йилнинг 7 май куни Фонд томонидан анъанавий тарзда уюштирилиб келинаётган 9- май хотира ва қадрлаш куни муносабати билан ўкув маркази ўқувчилари уруш

⁵⁴54 Ўзбекистон Республикаси Президенти Каримов И.А. 2013 йил 14 февралдаги РQ – 1920 – сон карори. “Обод турмуш йили” Давлат дастури, Тошкент, 2013, (а) банди.

иштирокчилари ва ёлғиз қарияларни совға билан кўриб келишди. Ўзбекистон Республикаси Мехнат ва аҳолини ижтимоий муҳофаза қилиш вазирининг “Ўзгалар парваришига муҳтож ёлғиз фуқароларга уйда ижтимоий ёрдам кўрсатиш хақида”ги низомни тасдиқлаш тўғрисидаги буйруғига кўра “Ёлғиз қариялар ва меҳнатга лаёқатсиз фуқароларга уйда ижтимоий ёрдам кўрсатиш хизмати – уйда ўзгалар парваришига муҳтож ёлғиз фуқароларга уйда хизмат кўрсатиш учун ташкил қилинади”⁵⁵. 2010 йил 20 август қуни имконияти чекланган болалар иштирокида бадиий ижод конкурси бўлиб ўтди. Бу конкурсда барча ижодкор болалар ўзларининг рассомчилик ижодлари билан қатнашдилар. Имконияти чекланган ногирон болаларни ҳаётга қизиқтириш, уларнинг маънавий-психологик дунёқарашини ўстириш, улар ҳам бошқа болалардан кам эмасликларини намоён қилиш кундалик вазифалардан бири деб белгилаб олинди. Баркамол авлодни тарбиялаш биргина давлатнинг эмас балки, барчамизнинг бурчимиздир ва барчамиз бунга маъсулмиз. Шу йилнинг 29 ноябр қунида “Соғлом ҳаёт тарзи – баркамол авлод шаклланишининг асоси” шиори остида очик мулоқат тарзида халқаро конференция бўлиб ўтди. Бундан кўзланган асосий мақсад Ўзбекистон аҳолисини манзилли ижтимоий ҳимоя қилиш, кам таъминланган ва ёрдам муҳтож оиласарга хайрия ёрдамини кўрсатиш. Бундай хайрия ёрдамлар кўрсатиш Фонднинг энг асосий мақсадларидан биридир. Аҳоли ўртасидаги иқтисодий муаммоларни ҳал қилиш масаласида бундай фондларнинг давлатга кўмак бериши давлат ва жамият бирлашувини таъминлайди.

2011 йил 29 декабря “Туркистан” санъат саройида “Президент арчаси” старт олди. 11 минг болалар уйи тарбияланувчилари, кам таъминланган оила болаларига кутилмаган совғалар улашилди. Ҳар бир бола эътибордан четда қолмади. Болаларга қувонч улашилди, фонднинг ҳар бир ходимлари меҳр-муҳаббатларини билдиришди. Ҳадиси

⁵⁵ Ўзбекистон Республикаси Мехнат ва аҳолини ижтимоий муҳофаза қилиш вазирининг “Ўзгалар парваришига муҳтож ёлғиз фуқароларга уйда ижтимоий ёрдам кўрсатиш хақида”ги Низомни тасдиқлаш тўғрисидаги буйруғидан. Ўзбекистон Конун хужжатлари тўплами 28-сон, 2011 йил, 1- банди.

Шарифларда келтирилишича кўнгли синиқ инсонларга меҳр-мухаббат улашиб кўнглини олиш, қаъбани зиёрат қилиб келиш билан баробар экан. Шу йилнинг 22 декабрида Фонднинг ўқув маркази залида “Тошкент гуллари” магазини мутахассислари томонидан ўқув машғулоти ўтказилди. Болалар ўзларининг қўллари билан ўз тарбиячи опаларига байрамона гул дасталарини ясашди. Бундай тадбирлар болани бадиий ижод маҳоратини оширади, дунё қарашини кенгайтиради. 1 декабрда Тошкент шаҳридаги 21- Мехрибонлик уйи тарбияланувчилари Ўзбекистондаги Буюк Британия элчихонасида меҳмон бўлишди. Мехрибонлик уйи тарбияланувчилари ўзларининг бадиий чиқишилари билан элчихона ходимларини хурсанд қилишди ва элчихона фаолияти билан танишишди. Бундай ҳаракатлар болаларни тарихий ва замонавий дунёқарашларини ўстиради ва маданий алмашув жараёнинин юзага келтиради.

2012 йил 29 декабря Туркистон саройида имконияти чекланган ва ота-онасиз болалар учун Президент арчаси ташкиллаштирилди. 568 та Мехрибонлик уйи тарбияланувчилари, 63 та SOS “Болалар маҳалласи”дан, 805 та кам таъминланган оила болалари иштирок этишди. 11 000 болалар Президент совғасини қабул қилди. Ота-онаси бор болалардан кам бўлмаслик, меҳр-мурувват кўрсатиб, болажонларни хурсанд қилиш, уларга байрамона кайфият улашиш энг асосий масала эди. Болаларнинг бегонаси бўлмайди шиори остида бу тадбирлар ўтказилиб келинмоқда. Шу йилнинг 18 сентябрида имконияти чекланган ва меҳрибонлик уйи тарбияланувчилари “Сен ёлғиз эмассан” Республика жамоатчилик болалар фонди ва Болалар ижтимоий мослашувчанлик Республика маркази ҳамкорлигида Тошкент шаҳар ҳайвонот боғига саёҳат уюштирилди. Саёҳатдан кўзланган асосий мақсад эстетик ва физиологик реабилитация ва болаларнинг ижтимоий мослашувчанлигини таъминлаш. З ёшдан 15 ёшгача бўлган 80 та бола ҳайвонот боғидаги жониворларни шунчаки кўриш билан чегараланмай балки, улар хақида керакли маълумотларни олишди. 2012 йил 31 май куни Рус академик драма театрида Тошкентдаги

энг яхши вокал ва хореография ансамбллари иштирокида хайрия концерти бўлиб ўтди. Тошкент шаҳар болалар маркази “Баркамол авлод”, “Ғунча” ансамбли, “Севинч” вокал ансамбли, “Янги авлод - 2012” фестивал иштирокчилари ўз чиқишлиари билан болажонларни хурсанд қилишди. Фонд томонидан болаларни мустақил ҳаётга қадам ташлашларини таъминлаш мақсадида “Мен ва жамият”, “Бўлажак она”, “Пазандалик ва уй хўжалиги”, “Устачилик мактаби”, “Академик”, “Тўкув-тикув санъати” курслари болалар учун хизмат қилиб келмоқда. Фонд кам таъминланган оила болаларини ижтимоий химоя қилиш вазифасини бажариш борасида 2010 йил 6 октябрда Тошкент шаҳридаги кам таъминланган ва қўпболали оиласарга моддий таъминот кўринишидаги озиқ-овқат билан таъминланди. Бунинг натижасида қанчадан-қанда одамларга хурсандчилик улашилди. 2010 йил 4 сентябрда мустақиллигимизнинг 19 йиллигига бағишилаб “Сен ёлғиз эмассан” Республика фамоатчилик болалар фонди кам таъминланган оиласар, ногиронлар, II- жаҳон уруши қатнашчилари озиқ-овқат билан таъминланди. Фонд аъзолари Тошкент шаҳридаги “А. Жомий”, “Чинобод - 2”, “Аҳилобод”, “Алишер Навоий”, “Беруний майдони”, “2- катта Чилонзор”, “Бешқўргон” маҳаллаларида кам таъминланган оиласарга моддий ёрдам сифатида хайрия қилинди. 19 июн куни ижтимоий кўмак Тошкентдан Андижон томонга йўналтирилди. 350 та меҳрга муҳтоҷ инсонлар болалар кийимлари, гигиена воситаси, дори – дармон анжомлари билан таъминланди.

2010 йил 16 июнда Ўзбекистон қабул қилган ёрдамга муҳтоҷ Қирғизистон аҳолисига 120 тонна миқдоридаги ижтимоий ёрдам кўрсатилди. Оғир ахволда қолган инсонларга кўмак берилди. Бу ҳаракатлар хайрияниң миллатлараро тутувликни таъминлаш мақсадларидан бирини амалда ижро этилаётганлигини кўрсатади. Бу ҳаракатда биргина инсонпарварлик муруввати кўрсатиш эмас, қўшничилик вазифалари хам бажарилди. 2010 йил 25 июнда Қирғизистонликларнинг ўз юртига қайтиши учун инсонпарварлик ёрдами кўрсатилди. Улар ўз она

ватанига, юртига жўнаб кетишиди. 2011 йил 31 декабрда Фонд ходимларининг ташаббуси билан хайрия акцияси бўлиб ўтди. Болаларни дори-дармон билан таъминлаш мақсадида ташкил этилган эди. Зеро соғлом авлод – юрт келажагидир. 2013 йил 8 май куни 9- май хотира ва қадрлаш куни муносабати билан Фонд акция ўтказди. Акцияда меҳрибонлик уйи тарбияланувчилари ва кўнгилли қатнашчилар Тошкент шаҳридаги уруш қатнашчилари ва ёлғиз қарияларга табриклов хати ва совғалар улашилди. Бундан кўзланган мақсад биргина совға улашиш эмас, балки, ёшларимизнинг уруш қатнашчилари ҳаёти билан танишиб шундай обод замонларда яшашаётганликларини қадрига етиш, уни авайлаш ҳисларини туйиш эди.

Республикамиздаги мавжуд бўлган хайрия ташкилотлари ўртасида “Соғлом авлод учун” ва “Сен ёлғиз эмассан” фондлари ташкил этилган кунидан бугунги кунгача бўлган вақт оралиғида сезиларли хайрли ишларни амалга оширди. Бунинг замирида инсонпарварлик, меҳрмурувват, савоб, дуо, эзгулик ва республикамизда мавжуд қарорлар, қонунлар, дастурларнинг амалий таъминоти ётади. Республика аҳолисини ижтимоий ҳимоя қилиш масаласи мустақилликнинг дастлабки йилларидан бошлаб, муҳим масала қилиб қўйилди. Давлат ўз аҳолисини ижтимоий ҳимояга муҳтоҷ қатламига ёрдам кўрсатиш масаласини биргина давлат ташкилотларига эмас, балки, нодавлат ва нотижорат ташкилотларига ҳам долзарб масала сифатида белгилаб берди.

III боб Хайрия қадимий қадриятимиз сифатида” мавзусидаги жамоатчилик фикрини ўрганиш учун ўтказилган социологик сўровнома таҳлили

3.1. “Намуна” МФЙда ўтказилган социологик сўровнома натижалари

Хайрия халқимизнинг азалдан мерос бўлиб, авлоддан-авлодга ўтиб келаётган қадриятларимиздан биридир. Хайрия инсон тафаккурининг диний-фалсафий маҳсули бўлиб, ижтимоий – маданий ҳодиса сифатида Республикамизда аҳолини иқтисодий таъминотида келиб чиқаётган муаммоларни бартараф этиш борасидаги роли катта. Бу борада Республикамизда ташкил этилган хайрия фондларининг олиб бораётган хайрли ишларининг ўрни бекиёс. Жамоатчилик фикри фуқаролик демократик жамият қуриш йўлида асосий омил сифатида муҳим ўрин тутади. Мавзумиз доирасида жамоатчилик фикрини ўрганиш асосий мақсадимиз қилиб белгилаб олдик. Тадқиқот дастури асосида ишлаб чиқилган сўровнома анкетаси воситасида социологик сўровнома ўтказилди. Сўровнома анкетасида турли хил саволлар туридан фойдаланилди. Улардан дихотомик ва баҳолаш саволлари асосийсини ташкил қилди.

Тадқиқот мавзуси: Хайрия – қадимий қадриятларимиздан бири сифатида Тадқиқот обьекти: Ўзбек оиласи (Сирдарё вилояти Гулистон шахри У.Юсупов ва Намуна маҳалласидаги ўзбек оиласи). Гулистон шахри бўйича жами 17 та маҳалла фуқаролар йиғини мавжуд бўлиб шулардан кура ташлаш орқали иккита маҳалла танлаб олинди. Ҳар бир маҳалладан 50 тадан оила умумий оиласи сони рўйхати бўйича тартиб асосида танлаб олинди. Жами социологик тадқиқотда 100 та ўзбек оиласи тадқиқот обьекти сифатида белгилаб олинди. Ҳар бир оиласидан бир оила аъзоси сўровномага жалб қилинди.

Тадқиқот мақсади: Бугунги кун шиддат билан ривожланиб бораётган бир даврда ўзбек оиласаримиздан қадимий қадриятларимизнинг қай даражада сақланиб қолганлиги, Республикамизда аҳолини ижтимоий ҳимоя қилиш

борасида давлат ва нодавлат ташкилотлари олиб бораётган ишларининг амалдаги ҳолати масаласида жамоатчилик фикрини ўрганиб, ҳолатларга баҳо бериш, тавсия ва чора-тадбирларни ишлаб чиқиш.

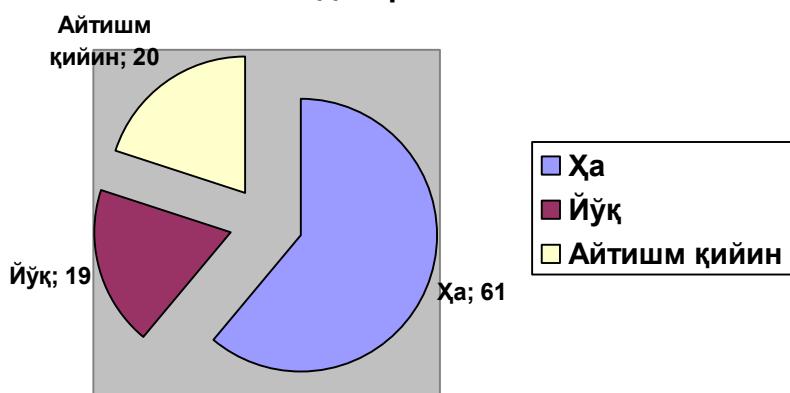
Ўтказилган социологик сўровнома натижасида маълумотлар базаси ишлаб чиқилди ва унга кўра қўйидагича маълумотлар олинди.

- “Оилангизда қадимий қадриятларимиздан бири бўлган хайр-эҳсон қилишга эътибор қаратиладими?” деган дихатомик саволига 100 та респондентдан 61 таси (61%) ҳа, эътибор қаратилади, 20 таси (20%) айтишим қийин, 19 таси (19%) йўқ эътибор қаратилмайди деган жавобни танлашган. Буни жадвалда қўрсатамиз:

1-жадвал Ўзбек оиласарида қадимий қадриятларимиздан ҳисобланган хайр-эҳсон қилишга эътибор қаратилиш натижаси

№	Жавоблар	Киши	%
1	Ҳа	61	61
2	Йўқ	19	19
3	Айтишим қийин	20	20
	Жами	100	100

1-диаграмма

Социологик тадқиқотларда натижаларни фоиз қўрсатгичларидан бошқа хил қўрсатгичларидан хам фойдаланилади. Булар коэффициент, ортиқлик қўрсатгичи, юқорилик даражаси ва бошқалар. Агарда биз, юқоридаги

холатни коэффи. бўйича таҳлил қиласиган бўлсак, солишириш даражаси янада аниқлашади. Масалан:

№	Жавоблар	Жами	
		Киши	Коэффи.
1	Ҳа	61	3.2
2	Йўқ	19	0.3
3	Айтишим қийин	20	-
	Жами	100	-

2-жадвал

Бу савол бўйича “Ҳа” деганлар “Йўқ” деганларга нисбатан 3.2 баробар кўп, “Йўқ” деганлар “Ҳа” деганларга нисбатан эса 0.3 даражада кам. Бундай холатларда “Айтишим қийин” варианти бетараф сифатида ҳисобга олинмайди.

Худди шу саволни демографик холатлар бўйича таҳлил қиласиган бўлсак:

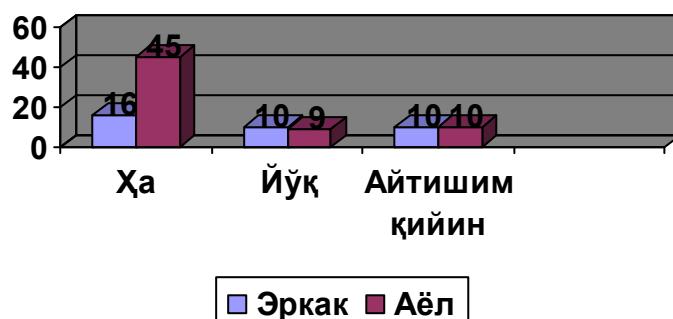
№	Жавоблар	Эркак		Аёл		Жами	
		киши	%	киши	%	киши	%
1	Ҳа	16	44.6	45	70.3	61	61
2	Йўқ	10	27.7	9	14	19	19
3	Айтишим қийин	10	27.7	10	15.7	20	20
	Жами	36	100	64	100	100	100

3-жадвал

Сўровномада жами 36 та эркак киши қатнашиб, шулардан 16 таси (44.6%) “ҳа” оиламиизда хайр-эҳсон қилишга эътибор қаратилади деса, 10 таси (27.7%) аксинча “йўқ” қаратилмайди деган жавобни танлашган. Яна 10 таси (27.7%) бетараф бўлиб “Айтишим қийин” деб жавоб беришган. Аёл кишилардан жами 64 та қатнашиб, шулардан 45 таси (70.3%) “Ҳа”, 9 таси (14%) “Йўқ”, 10 таси (15.7%) “Айтишим қийин” деб жавоб беришган. Бундан аён бўлиб турибдики, аёлларимиз эркак кишиларга нисбатан

оилада миллий ва қадимий қадриятларимизнинг авлоддан авлодга етказиб беришда фаол ташувчи вазифасини бажарар экан. Халқимиз турмуш тарзida хайр-эҳсон қилиш қадимий қадриятимиз сифатида муҳим роль ўйнар экан.

2-диаграмма "Оилангизда қадимий қадриятларимиздан бири бўлган хайр-эҳсон қилишга эътибор қаратиладими?" саволига берилган жавобларнинг жинс бўйича таҳлили

№	Жавоблар	Эркак		Аёл		Жами	
		Киши	Коэфф.	Киши	Коэфф.	Киши	Коэфф.
1	Ха	16	1.6	45	5	61	3.2
2	Йўқ	10	0.6	9	0.2	19	0.3
3	Айтишим қийин	10	-	10	-	20	-
	Жами	36				100	

4- жадвал

Бу жадвалдан қўйидагича хulosса чиқарамиз:

№	Жинслар	Ха		Йўқ	
		Киши	Коэфф.	Киши	Коэфф.
1	Аёл	45	2.8	9	0.9
2	Эркак	16	0.4	10	1.1

	Жами	61		19	
--	-------------	----	--	----	--

5-жадвал

Демак “Ха” жавобни танлаган аёллар эркакларга нисбатан 2.8 баробар кўп, эркаклар эса аёлларга нисбатан 0.4 даража кам. “Йўқ” деб жавоб берганлар аёлларимиз орасида эркак кишиларга қараганда камроқ, яъни аёлларимиз 0.9 даража эркакларимизга нисбатан камроқ, эркакларимиз аёлларимизга нисбатан 1.1 даража кўп “йўқ” деган жавобни танлашган. Ижобий ва салбий жиҳатдан аёлларимиз эркакларга нисбатан кўпроқ ижобий жавобни танлашган.

“Агар эътибор қаратилса, шахсан сиз тез-тез хайрия, хайр-садақа қилиб турасизми?” деб берилган саволга жами қатнашган респондентлардан 62 таси (62%) “Ха”, 30 таси (30%) “Йўқ, баъзан”, 8 таси (8%) “Айтишим қийин” деган жавобни танлашган. Бу саволни респондентларнинг маълумоти бўйича таҳлил қилганда:

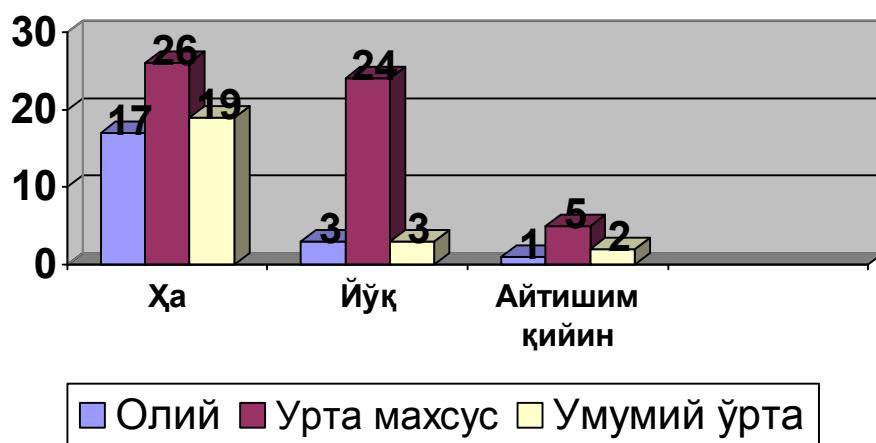
№	Жавоблар	Олий		Ўрта махсус		Умумий ўрта		Жами	
		киши	%	киши	%	киши	%	киши	%
1	Ха	17	81	26	47.3	19	79.1	62	62
2	Йўқ, баъзан	3	14.2	24	43.6	3	12.6	30	30
3	Айтишим қийин	1	4.8	5	9.1	2	8.3	8	8
	Жами	21	100	55	100	24	100	100	100

6-жадвал

Жами респондентнинг 21 таси олий маълумотли шахслар бўлса, шулардан 17 таси (81%) “Ха, тез-тез”, 3 таси (14.2%) “Йўқ, баъзан”, 1 таси (4.8%) “Айтишим қийин” деган жавобни танлашган. Ўрта махсус таълимини олган респондентлар жами 55та бўлиб, 26 таси (47.3%) “Ха, тез-тез”, 24 таси (43.6%) “Йўқ, баъзан”, 5 таси (9.1%) “Айтишим қийин” деган жавобни танлашган. Умумий ўрта маълумотли респондентлар жами 24 та қатнашган. Шулардан 19 таси (79.1%) “Ха, тез-тез”, 3 таси

(12.6%) “Йўқ, баъзан”, 2 таси (8.3%) “Айтишим қийин” деб жавоб беришган. Бундан маълумки энг катта ижобий кўрсатгич олий маълумотга эга респондентлар томонидан қайд қилинган. Энг пас кўрсаткич ўрта махсус маълумотга эга респондентларга тегишли.

3- диаграмма "Агар эътибор қаратилса, шахсан сиз тез-тез хайрия, хайр-садақа қилиб турасизми?" деган саволига респондентларнинг маълумотлилик даражалари бўйича берган жавоблари

2. Агар сиз хайр-эҳсон қилиб турсангиз, ҳаракатингизни қай даражада деб биласиз? деб берилган баҳолаш саволига жами респондентлардан қўйидагича натижа олинди:

№	Жавоблар	41-кўп		31-40		25-30		20-24		Жами	
		Киши	%	Киши	%	Киши	%	Киши	%	Киши	%
1	Юқори	10	50	10	25	5	20	-	-	25	25
2	Етарли	8	40	20	50	10	40	5	33.3	43	43
3	Кам	2	10	9	22.5	10	40	7	46.7	28	28
4	Билмадим	-	-	1	2.5	-	-	3	20	4	4
	Жами	20	100	40	100	25	100	15	100	100	100

7-жадвал

Тадқиқотимизда жами 100 та кишидан 20 тасини 41 ёш ва ундан катта бўлганлар, 40 тасини 31-40 ёшлилар, 25 тасини 25-30 ёшдаги респондентлар, 15 тасини 20-24 ёшдагилар ташкил этди. Шунда ўртача ёш ҳисоби 25 ёшдагилар деб белгилаб олинди. Юқорида қайд этилган саволимизга жами респондентлардан 25 таси (25%) ўз ҳаракатини юқори деб баҳолади. Булардан асосий 41-кўп, 31-40 ёшдагилар яъни катта ва ўрта ёшлилар ҳисобига тўғри келди. Яъни 41- ундан катта ёшдаги респондентлар жами 20 та қатнашганлар орасида 10 (50%) таси “Юқори” деган жавобни белгилашган. Худди шу вариантни 31-40 ёшдагилар орасида жами 40 тани орасида 10 (25%)таси танлашган. “Етарли” деб билганлар 41 ва ундан катталар ёшдагилар 8таси (40%) ни ташкил қилди. 25-30 ёшдаги респондентлар орасида 5 таси (20%) “Юқори”, 10 таси (40%) “Етарли”, 10 таси (40%) “Кам” деган жавобни танлаб, булардан энг юқори кўрсатгич етарли ва кам даражада деб билганлар бўлди. 20-24 ёшдагилар энг паст кўрсатгични бериб, ўз ҳаракатини юқори деб баҳолаганлар бўлмади. Етарлича деб билганлар жами қатнашган ёшларнинг 33.3 %ини ташкил қилди. Жами қатнашган 20-24 ёшлилар орасидаги 7 та респондент ўз ҳаракатини кам даражада деб баҳолади ва 46.7% билан энг кўп кўрсаткични берди. Бу таҳлилдан маълумки, инсоннинг ёш жиҳати қадимий қадриятларимизга амал қилиш холатига ўз таъсирини кўрсатар экан. Оилаларимиз энг асосий куч сифатида миллий қадриятларимиз, анъаналаримизни авлоддан-авлодга ташувчи ҳисобланади. Хар бир оиланинг катта аъзолари тарбия бериш жараёнида бундай ҳолатларга эътибор қаратса мақсадга мувофиқ бўлади.

3.2. “У. Юсупов” МФЙда ўтказилган социологик сўровнома натижалари

Халқимиз орасида миллий, қадимий қадриятларимизнинг мазмун-моҳиятини билар билмас амал қилиб келаётганларни кўриб қоламиз. Ҳаттоқи хаётимизга сингиб кетган амал қилишимиз одат тусига кириб қолган анъаналаримиз бор. Бу яхши холат, лекин энг аввало моҳияти хақида хабардор бўлиб, ёшларимизга тарбия бериш давомида амалга қўллаб боришимиз даркор. Шу мақсадда тадқиқотимиз сўровномасида “Хайрия, хайр-садақа нима учун берилади деб ўйлайсиз?” деган саволдан фойдаланилди. Таҳлилга кўра жами 100 та респондентдан 33 таси (33%) харакатнинг мазмуни оллоҳни гуноҳларидан кечиши учун амал қиласи деган маълумот олинди. Шулардан 34 таси (34%) “Савоб, аллоҳ йўлиға” деган вариантни танлашган, қолган 27 та респондент (27%) “Шунчаки анъана сифатида бажарилиб келгани учун”, 6 та (6%) “Билмадим” деган жавобни маъқул деб билишган.

№	Жавоблар	41-+		31-40		25-30		20-24		Жа-ми	
		Киши	%	Киши	%	Киши	%	Киши	%	Киши	%
1	Савоб учун	12	60	15	37.5	3	12	4	26.7	34	34
2	Аллоҳ гуноҳларимизни кечириши учун	8	40	15	37.5	8	32	2	13.3	33	33
3	Одат тусига киргани учун	-	-	9	22.5	10	40	8	53.3	27	27
4	Билмадим	-	-	1	2.5	4	16	1	6.7	6	6
	Жами	20	100	40	100	25	100	15	100	100	100

8-жадвал

Таҳлил натижаларига кўра 41 ва ундан катта ёшдагилар яна юқори кўрсатгични кўрсатди. Масалан, 12 таси (60%) “Савоб учун, оллоҳ йўлига” деб билса, 8 таси (40%) “Аллоҳ гуноҳларимизни кечириши учун” деб билишган. Хадиси шарифларимизда савоб учун аллоҳ йўлига қилинган хайр-эҳсон қиёмат кунида мукофатланар экан. 31-40 ёшдагиларнинг жами 40 тадан 15 таси (37.5%) “Савоб учун”, 15 таси (37.5%) “Аллоҳ гуноҳларимизни кечириши учун”, 9 таси (22.5%) “Одат тусига киргани учун”, 1 таси (2.5%) “Билмадим ” деб жавоб беришган. Энг кам холат 20-24 ёшдагиларга тегишли. Бу ёшдагиларнинг жами 15 тасидан 8таси (53.3%) “Одат тусига киргани учун” деган вариантни белгилашган. Бу шу ёшдагилар таҳлили бўйича энг катта кўрсатгич. Юқори бандларда айтиб ўтган фикрларимизнинг бу таҳлил исботи сифатида кўриниб турибди. Шундек экан, оиласаримиздаги катталар энг аввало ёшларимизга миллий рухда тарбия берар эканлар, ҳар бир тавсия бераётган амалларини мазмун-моҳиятини англашиб керак деб ҳисоблаймиз. Қилаётган амалларимиз нималарга олиб келади, замирида қандай савобу-гуноҳлар ётибди хамма ҳаммасини билдириш лозим.

“Сиз Республикаизда хайрия ташкилотлари мавжуд эканлигидан хабардормисиз?” сўровномадаги бу савол респондентларнинг бугунги кунда мамлакатимизда фаолият юритиб келаётган хайрия ташкилотлари хақида хабардорлик даражаларини билиш мақсадида берилди. Хайрия ташкилотларининг қанчалик ўз фаолиятлари хақида жамоатчиликка етказиб бериш механизмларини ишга солаяпди ва аҳолининг республикаизда амалга оширилаётган ижтимоий сиёsat хақида қанчалик хабардорлик масалалари долзарб деб белгилаб олинди.

Таҳлил натижаларига кўра қуйидагича фактларга эга бўлинди:

№	Жавоблар	Олий		Ўрта маҳсус		Умумий ўрта		Жами	
		Киши	%	Киши	%	Киши	%	Киши	%

1	Xa	18	85. 7	30	54. 5	9	37. 5	57	57
2	Йўқ	1	4.8	10	18. 2	5	20. 8	16	16
3	Айтишим қийин	2	9.5	15	27. 3	10	41. 7	27	27
	Жами	21		55	100	24	100	100	100

9-жадвал

Демак жами қатнашган 100 та респондентдан 57 таси (57%) республикамизда мавжуд хайрия ташкилотлари фаолиятидан хабардорлигини билдирган. Асосан бу кўрсатгичлар олий ва ўрта маҳсус таълим мини олган респондентларга тегишли. Бундан маълумки, оилаларнинг маълумотлилик даражаси унинг жамиятда фаоллигини белгилаб беради. Шулардан 16 таси (16%) “Йўқ” деб жавоб беришган. 27 таси (27%) бетараф бўлиб “Айтишим қийин” деган вариантни танлашган. Олий маълумотли респондентлардан жами қатнашган 21 тасидан 18 таси (85.7 %) “Ха” деб жавоб бериб хайрия ташкилотлари фаолиятларидан хабардорлигини аниқ билдиришган. Шулардан 1 таси (4.8%) “Йўқ”, 2 таси (9.5%) “Айтишим қийин” деб жавоб беришган. Ўрта маҳсус таълим мини олган сўровнома қатнашчиларидан жами 55 тасидан 30 таси (54.5%) “Ха”, 10 таси (18.2%) “Йўқ”, 15 таси (27.3%) “Айтишим қийин” деган жавобни маъқул деб билишган. Умумий ўрта таълим мини олган респондентлардан жами қатнашган 24 тасидан 9 таси (37.5%) “Ха”, 5 таси (20.8%) “Йўқ”, 10 таси (41.7%) “Айтишим қийин” деб жавоб беришиб энг паст кўрсатгични олди.

“Сиз юкоридаги хайрия ташкилотлари хақидаги маълумотларни кўпроқ қайси оммавий ахборот воситаларидан олгансиз?” деган савол хайрия ташкилотларининг фаолиятлари хақида жамоатчиликка етказишда қайси оммавий ахборот воситаларининг кўпроқ маълумот етказиб бераётганлиги ва уларни ўрнини билиш ва шу масала

бўйича мавжуд муаммоларни ечиш, тавсия бериш мақсадиди қўйилди. Натижаларга кўра:

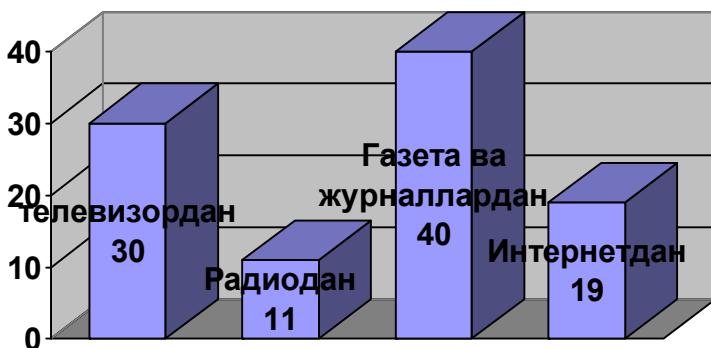
№	Жавоблар	Жами	
		Киши	%
1	Телевизордан кўрганман	30	30
2	Радиодан эшитганман	11	11
3	Газета ва журналлардан ўқиганман	40	40
4	Интернетдан ўқиганман	19	19
	Жами	100	100

10-жадвал

Респондентларнинг 30 таси (30%) телевизордан кўрганлигини билдиришса, 11 таси (11%) радиодан эшитганлигини белгилашган. Телеканаллар ва радио бугунги кунда энг кенг тарқалган ахборот берувчи восита ҳисобланади. Республикаизда хар соҳада бўлаётган жараёнлардан ахолини хабардор қилиб турадиган асосий оммавий ахборот воситалари тўртинчи ҳокимият сифатида алоҳида ўрин тутади. Жами қатнашган 100 та респондентдан 40 таси (40%) газета ва журналлардан ўқиганлигини маълум қилишган. Бу савол таҳлили бўйича энг катта кўрсатгич бўлиб, газета ва журналларнинг хайрия фондлари фаолиятларини ёритиш бўйича фаол иш олиб бораётганлигидан маълумдир. 19 таси (19%) интернетдан ўқиганман деб жавоб беришган. Айни пайтда эса интернетнинг кенг оммавийлашаётган бир пайтда энг паст кўрсатгични бериши хайрия масаласи бўйича интернет ахборотларни кенгроқ такомиллаштиришни талаб этади. Бу саволни ёш жиҳатдан таҳлил қилганимизда ёшларимизнинг кўпчилиги хайрия ташкилотлари фаолиятлари хақида интернетдан ўқиганликларини билдиришган. 41 ва ундан катта ёшдагилар газета ва журналлардан кўпроқ ўқиганликлари, ўрта

ёшлилар яъни 31-40 дагилар телевизордан эшитган ва кўрганликларини айтишган.

4- диаграмма Сиз юқоридаги хайрия ташкилотлари хақидаги маълумотларни кўпроқ қайси оммавий ахборот воситаларидан олгансиз? деган саволга респондентларнинг берган жавоблари

“Агар хабардор бўлсангиз, қуидаги қайси хайрия ташкилотлари фаолиятидан хабардорсиз?” берилган саволга респондентлар қуидагича жавоб беришган:

№	Жавоблар	Жами	
		Киши	%
1	“Соғлом авлод учун”	39	39
2	“Сен ёлғиз эмассан”	28	28
3	“Маҳалла” ва “Нуроний”	10	10
4	“Соғлом авлод учун” ва “Сен ёлғиз эмассан”	23	23
	Жами	100	100

11-жадвал

Бу берилган саволга респондентларнинг 39 таси (39%) “Соғлом авлод учун” хайрия жамғармаси фаолиятидан хабардор эканлигидан, 28 таси (28%) “Сен ёлғиз эмассан”, 10 таси (10%) “Маҳалла” ва “Нуроний”, 23 таси (23%) “Соғлом авлод учун” ва “Сен ёлғиз эмассан” яъни ҳар иккала хайрия ташкилотлари хақида хабардорликларини билдиришган. Натижаларнинг бундай холати бугунги кунда хайрия фондларининг қанчалик ўз фаолиятлари хақида аҳолини хабардор қилиш ҳаракатларини

белгилаб беради. Бундай нодавлат ва нотижорат ташкилотлар республикамизда олиб бораётган ижтимоий ва иқтисодий сиёсатида муҳим роль ўйнайди. Махалла бошқарув тизимишинг энг қуи вакили ҳисобланиб, унга берилаётган эътибор ва давлат томонидан юклатилаётган вазифаларнинг кенглиги унинг ўзбек жамиятида қанчалик муҳим роль ўйнашини кўрсатиб беради. Шундай экан республикамизда маҳаллаларимизни обод қилиш ва кўкаламлаштиришни талаб қиласди. Бугунги қунда фаолият олиб бораётган “Маҳалла” хайрия жамғармасининг қилиниши лозим бўлган хайрли ишлари жамиятимиз ва давлатимиз учун жуда муҳимдир. Шулардан келиб чиқсан ҳолда бу жамғармани янада кенгроқ шакллантириш лозим.

Хулоса қилиб айтадиган бўлсак, хайрия инсон тафаккурининг диний ва фалсафий асоси сифатида ҳалқимиз ҳаётида азалдан муҳим ўрин тутиб келган. Ҳалқимиз ўтмишдан меҳмондўст, жамоавийликни қўллаб-куватлайдиган, инсонпарвар сифатлари билан ҳурмат қозониб келишган. Бу тадқиқотимизда олинган натижаларни янада кўтариш учун энг аввало оилаларимизда тарбия масаласини тўғри йўлга қўя олишимиз керак.

Таклифлар:

- Ўзбек жамиятидаги хайрия тарихини ўрганиш ва бу борада илмий базани кенгайтириш масаласини кун тартибига қўйиш;
- давлат ва нодавлат ташкилотлари ҳамкорлигига хар хил хайрия акциялари ўтказиш;
- хайрия фондларининг электрон манзилларини янада мукаммалаштириш ва улардаги маълумотларни кенгайтириш;
- хайрия фондларининг жойлардаги филиаллари фаолиятини оммага кенгроқ етказиб берувчи воситаларни ишлаб чиқиш.

Хулоса

Хулоса қилиб айтадиган бўлсак, Ўзбекистонда мустақиллик йилларида аҳолини ҳар томонлама ижтимоий ҳимоя қилишга қаратилган ислоҳатлар пешма-пеш хаётимизга жорий қилинмоқда. Бу борада қонунлар, ҳукумат, Президент қарор ва фармонлари қабул қилиниб, ижроси таъминланмоқда. Зеро Президент И.А.Каримов Ўзбекистон Республикаси Конституцияси 14 йиллигига бағишлиланган тантанали маросимда ўз маъruzасида куйидагича изоҳ беради: “Ўз-ўзидан равшанки, ижтимоий ҳимоя масаласи бу факат давлат ва ҳокимият ташкилотлари, ижтимоий таъминот ва хайрия муассасаларининг иши бўлиб қолмаслиги лозим. “Ижтимоий” деган сўзнинг кўпчиликка, жамоатчиликка мансуб деган маънони ифода этишини инобатга оладиган бўлсак, бу ўта муҳим масала жамиятимизнинг, барчамизнинг бурчимизга айланиши даркор.” Бу борадаги ҳаракатлар нафақат давлат, балки, жамият томонидан ҳам амалга оширилса, мақсадларимиз самарали натижа беради. Хайрия, хайр-эҳсон қилиш ўзбек халқининг энг қадимги, қон-қонига сингиб кетган урфодатларидан биридир. Бу қадими ўтмиш тарихга бориб тақалади. Ислом хайрияни диннинг пайдо бўлиши билан пайдо бўлди дейди. Ёрдамга муҳтоҷ бўлган инсонларга кўмак бериш Оллоҳга яқинлашиш билан белгиланади. Хайрия қадим тарихга эга инсонпарварликнинг бир кўринишидир. Хайрия инсон тафаккурининг фалсафий ва диний маҳсулидир. Хайрия энг аввало дин томонидан амалга оширилиб келинган. Кейинчалик бу вазифаларни давлат ва бугунга келиб ҳар хил кўринишга эга хайрия ташкилотлари ва кўнгилли инсонлар томонидан бажарилиб келинмоқда.

Ислом таълимотида хайрия қилиш иймон сўнги олий ҳаракат сифатида қайд қилинади. Ҳатто Оллоҳ қиёмат куни хайрия қилган кишини мукофотлар экан. Буюк шоир, ўзбек адабий тили асосчиси Алишер Навоий мўмин-фақирларга эҳсон қилишга ундейди. Жувонмард ҳиммати туфайли

камбағал бўлиб қолмайди, бу борада фурсатни ғанимат билиш керак дейди. Хайрия ёзувчи-ю , шоирларни шу масалада қалам тебратишга ундейди.

Мустақилликка эришиш учун бўлган кураш 20-асрнинг бошларидан бошланган эди. Бундай кураш қатнашчилари халқ орасида жадидчилар деб ном қозонди. Мустақилликка, озодликка эришиш учун олиб борилган кураш жадидларнинг сай-ҳаракатлари билан амалга оширилди. Уларнинг асосий мақсадлари озодликка эришиш, мустақил бошқарув ҳукуматини тузиш эди. Бу мақсадларига эришишдаги энг аввало қиласидан ишлари халқни маърифатли қилиш, онгини ўстириш ва шу орқали ўзлигини англатиш, халқ тараққиётига эришишдир. Маърифатли миллатгина ўз тақдирини ўзи ҳал қилиш кучига эга бўлади. Халқ орасидан чиққан маърифатли шахсларгина буни эртароқ англаш етди. Жадидларнинг бундай сиёсий мақсадларини амалга оширишда хайрия социал институти алоҳида ўрин тутди. Хайриядан курашиш қуроли сифатида фойдаланишди. Халқни маърифатли қилиш, турмуш тарзини яхшилаш йўлида маърифатпарварлар кўмагида янги усул мактаблари, маданият уйлари ишга тушди. Янги усул мактабларида ўқувчилар ўқув қуроллари ва дарсликлар билан бепул таъминландилар. Бундай хайрли ишлар маърифатпарварларнинг чорлови билан амалга оширилди. Уларнинг ташаббуслари билан “Жамияти хайрия” ташкилотлари ташкил этилди. Ҳар хил чақирав воситалари билан бойларни хайрия қилишга ундиндилар. Бундай хайрия ташкилотлари ҳисобига билимли ёшларимиз чет эл давлатлари Германия, Туркия, Крим ва шунга ўхшаш каби давлатларга бориб ўқиб тажриба алишиб келишди. Бундай мураккаб курашда жадидларнинг сиёсий мақсадларини амалга ошириш борасида хайрия ижтимоий-маданий ҳодиса сифатида алоҳида ўрин тутди.

Ижтимоий ҳимоя ва хайрия институтининг асосий мақсади аҳоли фаровонлигининг тўхтовсиз яхшиланишини таъминлаш, аҳоли қатламларининг таълим, маданият, касб малакаси, даромодлари жиҳатидан

кескин тафовутларига барҳам бериш, жамият томонидан инсонга муносиб ҳаёт даражасини ва инсон тараққиётини таъминлашга ёрдам беришдан иборат.

Ўзбекистонда аҳолини ижтимоий ҳимоя қилиш тизими 20 асрнинг 20-йилларидан бошлаб шаклланиб келди. 90 йилларга келиб бозор иқтисодиётига ўтиш асосида амалдаги ислоҳатларга мос равишда янгидан шаклланди. Айниқса, миллийлик, ўзликни англаш, эътиқод ва анъаналарнинг тикланиши ижтимоий ҳимоя тизимиға муҳим янгилик бўлиб қўшилди. Ижтимоий ҳимоя, хайрия институтининг ҳуқуқий муҳити яратилди ва унга қонуний асос солинди. Хайрия социо-маданий ҳодисаси мантиқий жиҳатдан Ўзбекистон Республикаси Конституциясида кафолатланиб, қабул қилинган қонунларда ўз аксини топди. Давлатнинг ижтимоий ҳимоя сиёсати остида давлатдан ташқари бошқа норасмий ижтимоий ёрдам турлари ҳам мавжуд. Уларга қариндошларнинг ўзаро ёрдами, миллий ва диний урф-одатлар асосида қилинадиган ёрдам, корхона ва ташкилотларининг пенсионерларга, кам таъминланган кўп болали оиласарга, бева-бечораларга ёрдам пули бериши киради. Давлатнинг ижтимоий-иқтисодий ривожланишида хайрия институти алоҳида муҳим ўрин эгаллади. Давлатнинг ижтимоий ҳимоя сиёсатида нодавлат, нотижорат ташкилотлари ўз ҳиссаларини қўшиб келмоқда. Бундай жараён амалга оширилгандагина бу борадаги мақсадларимизга етамиз. Бугунги кунда Ўзбекистонда бир неча хайрия ташкилотлари фаолият олиб бормоқда. Улар асосий бир мақсад ҳар ким ҳар куни бир марта савоб иш қилиш керак ва Ўзбекистонда аҳолини ижтимоий таъминот масаласида муаммоларни келиб чиқишини бартараф этишга бирлашадилар. Аниқроғи давлатимизнинг асосий бош ғояси “Озод ва обод, эркин ва фаровон ҳаёт қуриш” шиори остида ўз ҳаракатларини амалга ошириб келмоқдалар. Республикада мавжуд хайрия ташкилотлари орасида ҳукуматга қарашли бўлмаган “Соғлом авлод учун” ва “Сен ёлғиз эмассан” Республика жамоатчилик болалар фондининг амалга ошириб

келаётган хайрли ишлари алоҳида эътиборга лойиқ. Бу хайрия фондлари бугунга кунга келиб бутун бир республикамизда амалга оширилиб келинаётган аҳолини ижтимоий ҳимоя қилиш сиёсатида ўзининг самарали ишлари билан Ўзбекистонда хайриянинг социал институт ва ижтимоий-маданий ҳодиса сифатида шаклланиб келиши механизмини таъминламоқда. Уларнинг асосий хайрия субъекти сифатида эътибор қаратган аҳоли қатлами 15 ёшгача бўлган болалардир. Ёш авлодни ҳар томонлама баркамол қилиб тарбиялаш асосий мақсад қилиб белгилаб олинди. Кам таъминланган, бокувчисини йўқотган ёрдамга муҳтож оиласарга инсонпарварлик ёрдамини кўрсатиш хам кундалик вазифа қилиб белгилаб олинди.

Бундай хайрия ташкилотлари Ўзбекистоннинг жаҳон миқёсидаги хайрия индексининг мавқеини белгилаб беради.

Бугунги кунга келиб дунё аҳолисини ҳар хил ёвуз мақсадли оқимлар хавотирга солиб келмоқда. Бундай оқимларнинг ўз фаолиятларни олиб боришлари мобайнида хайриядан ўз мақсадларига эришиш куроли сифатида фойдаланишмоқда. Улар ёрдамга муҳтож, кам таъминланган оиласар, меҳрибонлик уйлари ва қариялар уйларига моддий ёрдам қилиб ўзларининг ғоявий таъсирларини ўтказмоқда. Бундай мафкуравий курашлар замонида ҳар биримиздан талаб қилинадиган нарса ғоя билан ғояни ажратади олиш ва курашиш.

Тадқиқотнинг илмий янгилиги:

- Хайрия инсонларни бирлаштирувчи ижтимоий-маданий ҳодиса;
- Хайрия давлатнинг ижтимоий-иқтисодий тенденциясини белгилаб берувчи асосий омиллардан бири;
- Давлат ва жамият яқинлигини таъминловчи социал институт;
- Жамиятда кескин бақалашувни олдини олади.

ИЛОВАЛАР